

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Vladimír JANOUŠEK

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2011 - 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vladimír Janoušek

**Sociálně patologické jevy a jejich prevence
mezi klienty výchovného ústavu**

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED (PART-TIME) STUDIES

2011 - 2013

BACHELOR THESIS

Vladimír Janoušek

**Social pathological phenomena and their prevention
among the clients of the facility
with behaviour disorders**

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work supervisor: PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 25. května 2013

.....

Vladimír Janoušek

Poděkování:

Děkuji panu PhDr. Janu Sochůrkovi za odborné vedení mé bakalářské práce a poskytování rad. Zároveň děkuji Ing. Františku Vlachovi za pomoc při grafické úpravě textu. Poděkování patří rovněž mým blízkým za emoční podporu a trpělivost.

Anotace

Tato bakalářská práce se věnuje problematice výskytu sociálně patologických jevů v současné společnosti se zaměřením na jejich vliv na děti a mládež. Práce vymezuje vlastní pojem sociální patologie, následně přibližuje některé její projevy, všímá si osobnosti dětského pachatele sociálně patologických jevů včetně možností společnosti tyto jevy eliminovat, či minimalizovat jejich dopady.

Cílem praktické části práce je návrh programu sociální prevence, jenž bude realizován v rámci výchovné práce s žáky Výchovného ústavu Boleticích nad Labem.

Klíčové pojmy

Ochranná výchova, sociálně patologické jevy, sociální normalita, sociální patologie, sociálně právní ochrana dítěte, ústavní výchova, výchovný ústav.

Annotation

This Bachelor Thesis is dealing with the occurrence of social pathological phenomena in current society focusing on their influence on children and juveniles. The thesis defines the concept of social pathology itself, then takes a closer look at some of its effect, observing the personality of young perpetrator of social pathological phenomena including the possibilities for the society to eliminate these phenomena or to reduce their impact.

The aim of the practical part of thesis is to propose the programme of social prevention that will be carried out within the framework of educational activities with clients of the Children's home with school and Facility for juveniles in Boletice nad Labem.

Key words

Protective education, social pathologies, social normality, social pathology, social and legal protection of children, institutional care, educational institution.

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÉ VYMEZENÍ PROBLEMATIKY	10
1. SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY V SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI	10
1.1 Sociální normalita, sociální patologie a příčiny jejího vzniku	11
1.2 Sociálně patologické jevy v současné společnosti	13
1.3 Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže	19
1.4 Náprava sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.....	22
1.4.1 Úloha rodiny v procesu nápravy sociálně patologických jevů	22
1.4.2 Úloha současné školy	25
1.4.3 Sociálně právní ochrana dítěte.....	28
1.4.4 Systém ochranné a ústavní výchovy.....	30
2. VÝCHOVNÝ ÚSTAV	31
2.1 Výchovný ústav Boletice nad Labem.....	34
PRAKTICKÁ ČÁST	36
3. CÍLE PRAKTICKÉ ČÁSTI	36
3.1 Charakteristika cílové skupiny	39
3.2 Použité metody.....	40
3.3 Návrh programu sociální prevence.....	43
3.3.1 Oblast režimových povinností	44
3.3.2 Oblast zájmových činností.....	46
3.3.3 Oblast hodnotového systému a postojů dětí	50
3.3.4 Oblast vzdělávání a získávání praktických dovedností	54
ZÁVĚR	56
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	58
SEZNAM PŘÍLOH.....	60

ÚVOD

Výrazným znakem současné společnosti je výskyt a nekontrolované šíření sociálně patologických jevů, za určitých okolností je možno hovořit o epidemii sociální patologie. Nepřátelství, agresivita, bezdůvodné iracionální násilí, toxikománie a kriminalita se stávají běžnou součástí našeho života. Jejich destruktivní působení zasahuje do života rodin, dalších sociálních skupin a institucí a jejich prostřednictvím i do života všech členů společnosti. Největší nebezpečí představují zejména pro děti a mládež, kteří jsou vzhledem k ne zcela stabilní struktuře své osobnosti méně odolní vůči negativním vlivům svého okolí, a proto si snáze osvojují nežádoucí způsoby chování.

Z tohoto důvodu je nutné na děti a mládež hledět nejen jako na subjekty – konatele sociální patologie, ale současně i jako na objekty – oběti sociální patologie, jež je možné při vhodném výchovném (převýchovném) vedení zbavit vlivu sociální patologie, umožnit jim osvojit si sociálně žádoucí způsoby chování a vést řádný život. Je zřejmé, že se jedná o náročný úkol, na jehož splnění musí participovat všechny společenské instituce, ale přesto největší díl zodpovědnosti za nápravu leží na pedagogických pracovnících, kteří se sociálně ohroženými dětmi pracují.

Tato práce se pokouší v teoretické části v základních rysech postihnout problematiku sociální patologie, to znamená vymezit základní pojmy sociální patologie, resp. sociální deviace. Následně postihnout sociálně patologické jevy, jež nejvíce ohrožují současné děti a mládež a v souvislosti s nimi přiblížit i specifika osobnosti dětského pachatele sociální patologie a možnosti nápravy sociální patologie v současné společnosti včetně úkolů příslušných společenských institucí.

V praktické části se autor pokouší na základě svých pedagogických zkušeností s prací ve výchovném ústavu vytvořit komplexní program sociální prevence sociálně patologických jevů vhodný pro děti výchovného ústavu a dětského domova. Tento program by v budoucnu mohl přispět k redukci výskytu sociální patologie v chování klientů tohoto ústavu, ke změně jejich životních postojů a hodnot a mohl by přispět k jejich začlenění do majoritní společnosti.

TEORETICKÉ VYMEZENÍ PROBLEMATIKY

1. SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY V SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI

Sociální patologie je pojem z oblasti sociologie, jenž v sobě zahrnuje oblast sociálních jevů nepřátelských vůči společnosti a ohrožujících její fungování a chod. Termín patologie byl do oblasti sociálních věd přenesen z oblasti medicínské, kde označuje chorobné stavy ohrožující život a fungování organismu. Analogicky tedy můžeme říci, že sociální patologie zahrnuje oblast takových jevů, jež svou existencí ohrožují život a fungování společnosti jako celistvého sociálního organismu, respektive ohrožují život jejích členů.

Vedle termínu sociální patologie je v práci užit konkrétnější termín sociálně patologický jev, který jednoznačně dává najevo, že předmětem této disciplíny bude jevová stránka sociální patologie, to znamená jevy – fenomény, jež jsou produktem společnosti, sociálních skupin či jednotlivců. Užitím termínu sociálně patologický jev se vyhýbáme i možnému nedorozumění, které může souviset s tím, že termínem sociální patologie se současně označuje i sama nauka o sociálně patologických jevech.

Současné společenské vědy termín sociální patologie opouštějí a nahrazují jej termínem sociální deviace (z lat. de via – uchýlit se z cesty). Tuto deviaci je možno definovat jako „porušení nebo podstatnou odchylku od některé sociální normy nebo od skupiny norem, nerespektování požadavků, které jsou na určitou skupinu nebo individuuum kladeny určitou normou nebo souborem norem.“¹ Pro potřeby této práce ale budeme oba termíny sociální patologie a sociální deviace považovat za rovnocenné a zaměnitelné. Z definice tedy vyplývá, že vymezení sociální patologie jako odchylky od normy musí předcházet samo vymezení normy, normality.

¹ SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie. I. díl: Úvod do sociální patologie, sociálně patologické skupiny*. 1. vyd. Liberec: TUL, 2001, s. 9. ISBN 80-7083-494-3.

1.1 Sociální normalita, sociální patologie a příčiny jejího vzniku

Každá sociální skupina (společnost) si musí na počátku či v průběhu své existence stanovit určitá pravidla - normy, jež budou jejími členy respektována a dodržována. Tato pravidla jsou nutná pro zdárné fungování společnosti, ale současně jsou omezením, jež redukuje osobní svobodu jednotlivce.

Jakým způsobem může být norma stanovena? Každá společnost může současně využívat řady způsobů jak stanovit společenskou normu. Žádný z nich nemůžeme označit za absolutně správný, každý z nich má svá pozitiva i negativa.

Společenskou normu je možné stanovit např. statisticky, to znamená, že co je ve společnosti obvyklé, tj. nejčastěji se vyskytující, je normální a může být normou.

Proti tomuto relativizujícímu pojetí můžeme postavit přístup nábožensko idealistický, kdy společenská norma je chápána jako mravní vzor a ideál, jenž společnost a jednotlivce povznáší, směřuje je k vyšším cílům, i když často pro většinu společnosti nedosažitelným.

Další přístup můžeme nazvat přístupem funkcionalistickým, kdy norma je spojena s hlediskem funkčnosti a užitečnosti. Pokud určité pravidlo plní svůj účel, vede ke stanovenému cíli a osvědčuje se v praktickém životě, pak se může stát normou. Tento přístup ale může vést k tzv. mravnímu relativismu v duchu machiavelistického hesla, že „účel svěťí prostředky“. Takto stanovená norma může v konečném důsledku vést i k legalizaci i vysoce společensky nebezpečného jednání, pokud toto jednání bude v souladu se zájmem skupiny, jež normu stanovila.

Poslední ve svém důsledku široce liberální přístup k normalitě říká, že normální může být vše, co ve svém důsledku neškodí druhým, respektuje jejich práva a lidskou důstojnost.

S otázkou existence normy souvisí i otázka jejího dodržování a naplnění. Toto naplnění může proběhnout na základě vlastního přesvědčení o správnosti a užitečnosti normy, tj. hovoříme o zvnitřnění sociální normy, nebo bude probíhat pod vnějším tlakem, tj. dodržení normy bude vynuceno sankcemi. Samotné sankce můžeme klasifikovat z několika hledisek, nejčastější je jejich členění na sankce pozitivní a negativní, či formální a neformální.²

Dalším klíčovým problémem je otázka příčin sociální patologie. Již v počátečních etapách vývoje lidské civilizace si mnozí moudří jedinci kladli otázku po příčině výskytu „zla“ ve společnosti. Tato otázka měla zpravidla nábožensko – filosofický rozměr. S rozvojem společenských nauk, zejména filosofie a sociologie, a jejich sekularizací docházejí učenci k poznání, že příčiny sociální patologie je třeba hledat v lidské společnosti samotné, resp. v člověku, jenž je produktem společnosti.

Tato práce se neklade za cíl postihnout celou šíři sociálně patologických teorií, pokusí se postihnout pouze základní směry, a tendence.

V principu můžeme vymezit tři základní přístupy k příčinám vzniku sociální patologie, přístup biologický spatřující příčinu sociální deviace v anatomických, či fyziologických zvláštěnostech konkrétního jedince, přístup psychologický vychází z jedinečnosti osobnosti každého člověka a zaměřuje se zejména na jeho frustrace, neuspokojené potřeby, motivaci a přístup sociologický zdůrazňující zejména vlivy vnějšího prostředí – společnosti.³

Biologické teorie patří mezi nejstarší teorie sociálních deviací, jež se v Evropě rozšířily v polovině 19. století. Biologické teorie se snaží prokázat, že určité skupiny lidí jsou svými biologickými (anatomickými) specifiky predisponovány k sociálně deviantnímu jednání. Cílem vědy je tato specifika nalézt a na jejich základě preventivně rozpoznat budoucího pachatele sociálně patologického jevu, či dokonce trestného činu.

Další rozsáhlá skupina teorií vidí příčinu sociálně deviantního jednání v psychice jednotlivce. Sociální deviace je důsledkem psychické abnormality, poruchy, či nemoci, souhrnně psychické patologie. Obor psychologie, jenž se těmito abnormalitami zabývá, se nazývá psychopatologie.

² MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: MU, 2002, s. 7. ISBN 80-210-2511-5.

³ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: MU, 2002, s. 10. ISBN 80-210-2511-5.

1.2 Sociálně patologické jevy v současné společnosti

V této kapitole se pokusíme přiblížit základní spektrum jevů, jež označujeme za sociálně patologické, resp. sociálně deviantní. Jsme si vědomi obtížnosti tohoto úkolu, pramenící ze značné šíře a i určité nejednotnosti názorů na to, co je již (resp. ještě) sociálně deviantní jev. Pokusíme se alespoň postihnout ty jevy, jež jsou považovány pro současnou společnost za nejrizikovější s přihlédnutím k jejich dopadu na život současných dětí a mládeže. Současně připouštíme i určitou terminologickou nejednotnost, jež může pramenit z rozdílného přístupu jednotlivých autorů a jejich odlišné klasifikace (např. rozdíly v určení sociálně deviantního a kriminálního jednání, určení disociálního, asociálního a antisociálního jednání atd.). Na základě studia jednotlivých autorů jsme vybrali několik oblastí sociálně deviantních jevů, jež považujeme z hlediska této práce za klíčové, a do nich jsme se pokusili přehledně soustředit základní a nejdůležitější informace vztahující se k široké oblasti sociálně deviantních jednání.

První oblastí sociálně deviantních jevů je problematika závislostního jednání, jež často přerůstá do podoby patologické závislosti. Závislostní jednání je považováno za jeden z nejzávažnějších sociálních fenoménů dneška a samo o sobě může být výsledkem negativního vlivu prostředí – společnosti na jedince, ale současně je i příčinou vzniku jiného sociálně deviantního, či dokonce kriminálního jednání.

Závislost bývá zpravidla laickou veřejností spojována s konzumací drog, alkoholu a tabáku, přičemž vůči konzumaci a případné závislosti na tabáku a alkoholu je západní společnost nejvíce tolerantní. Vedle těchto všeobecně známých závislostí ale patologická závislost zahrnuje i problematiku závislosti na hracích (výherních) automatech, tzv. gamblerství, závislost na počítačích, resp. na počítačových hrách a internetu a v neposlední řadě i závislost na náboženských kultech, sektách a jiných, často ideologicky vyhraněných skupinách. Jako okrajovou a společností nejvíce tolerovanou, či dokonce podporovanou závislostí je závislost na práci a pracovním úspěchu – workoholismus.

Můžeme konstatovat, že celá současná tzv. postmoderní společnost založená na konzumu inklinuje k tvorbě závislostí jednotlivých konzumentů na příslušném legálním, či nelegálním produktu, či službě. „*Hrozí nebezpečí, že v dnešním světě padne každý za oběť nějaké závislosti.*“⁴

Závislost je v současnosti považována za nemoc – hovoříme o tzv. syndromu závislosti -, jenž podle mezinárodní klasifikace nemocí (MKN – 10) naplňuje následující příznaky, pokud přetrvávají po dobu 12 měsíců:

- Silná potřeba získat a užívat tuto látku.
- Neschopnost kontroly a sebeovládání ve vztahu k jejímu užívání.
- Růst tolerance, potřeba stále většího množství nebo častějších dávek.
- Abstinenční syndrom, který je reakcí na snížení obvyklé dávky nebo na abstinenci.
- Potřeby drogy je dominantní, dochází k omezení všech ostatních zájmů a potřeb.
- Potřeba konzumace drogy přetrvává, přestože člověk ví o jejím škodlivém vlivu.⁵

Je zřejmé, že jakákoliv forma závislosti má devastující vliv na psychické a fyzické zdraví každého jedince, zvláště závažný je její vliv na osobnost nezralou, vyvíjející se, či určitým způsobem narušenou. Z tohoto hlediska za zvláště nebezpečný považujeme tlak společenského prostředí na děti a mládež směřující k vytvoření vazby (závislosti) na určité látky, produkty, zboží, či služby.

Další společensky vysoce rizikovým jevem je stále narůstající agresivita, resp. tendence k agresivnímu násilnému jednání. Agresivitu můžeme vymezit jako „*tendenci k útočnému jednání vůči druhé osobě či okolí, u člověka je její příčinou často frustrace*“.⁶ V současné době někteří autoři přímo hovoří o epidemii agresivního jednání, jež prorůstá do všech oblastí veřejného i soukromého života.

⁴ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: MU, 2002, s. 15. ISBN 80-210-2511-5.

⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 548-549. ISBN 80-7178-802-3.

⁶ HARTL, P. *Psychologický slovník*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Budka, 1996, s. 8. ISBN 80-901549-0-5.

Jedním z důsledků zvýšené agresivity ve společnosti je šíření tzv. šikany zejména mezi dětmi a mládeží. Tento jev, jenž můžeme definovat jako „*násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit*“⁷, se objevuje ve většině kolektivních výchovných a ubytovacích zařízení pro mládež (školy, internáty, sportovní oddíly atd.), ale v současnosti se šíří i do světa dospělých a bohužel se stává často běžnou součástí života kolektivu.

Obzvláště tragické důsledky může mít agresivita v životě rodiny, kde může mít podobu násilí na ženách, resp. týrání a zneužívání dětí. V případě týrání a zneužívání dětí platí podobně jako u drogových závislostí, že týrání samo může být důsledkem sociální deviace, ale současně může být i její příčinou.

Lidská agrese může být orientována na jiné lidi, či další živé tvory, ale velmi často se realizuje i na neživých předmětech, jež jsou předmětem ničení a poškozování. Hovoříme pak o vandalismu, jež můžeme vymezit jako „*sociálně patologický jev, charakterizovaný logicky nezdůvodnitelným ničením různých věcných hodnot, obvykle jen pro radost z ničení*“⁸.

Důvodem vandalismu může být i revolta, msta majoritní společnosti a všem, kteří do ní patří. Tato revolta je projevem frustrace z neuspokojení určitých osobních potřeb, např. potřeby vlastnit určité věci. Vandalové pak ničí veřejný a soukromý majetek na protest proti tomu, že sami žádný nemají a v podstatě ani mít nebudou, jedná se o reakci společenských outsiderů na vlastní bezmocnost a vyloučení.

Jedním z nejzávažnějších sociálně patologických jevů je prostituce, neboli poskytování hetero - či homosexuálního styku pro finanční či materiální zisk.⁹

⁷ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 798. ISBN 80-7178-802-3.

⁸ SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie. II. díl: Sociálně patologické jevy*. 1. vyd. Liberec: TUL, 2001, str. 8. ISBN 80-7083-495-1.

⁹ HARTL, P. *Psychologický slovník*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Budka, 1996, s. 156. ISBN 80-901549-0-5.

Sama prostituce je jev, jenž se pohybuje na hranici sociálně patologického a kriminálního jednání. Je zřejmé, že prostituce je v rozporu s oficiální, ve svém původu křesťanskou morálkou, ale sama se nepohybuje za hranicí zákona. Ve většině evropských zemí včetně České republiky prostituce není trestným činem. Co z ní ale dělá sociálně rizikovou záležitost včetně trestně právních důsledků, je celá řada na ní navázaných činností a jevů, jež už trestné jsou. Prostituce může mít řadu podob a forem, např. Sochůrek¹⁰ uvádí tyto formy dětskou, vynucenou, homosexuální i heterosexuální, prostituci v klubech i pouliční, prostituci příležitostnou, tzv. call girls atd.

Prostituce je jedním z nejzávažnějších sociálně patologických jevů, jenž ohrožuje mravní integritu celé společnosti a ve svých důsledcích má velmi devastující vliv na osobnost zejména mladých lidí, jež svádí k velmi povrchnímu způsobu života, vystavuje je vážným zdravotním rizikům a zvýšenému riziku další sociální patologie, např. vzniku drogové závislosti.

Bezdomovectví (překl. angl. homeless – bez domova) je „...výsledkem generalizovaného psychosociálního selhání spojeného se ztrátou komplexu běžných rolí a úpadkem společenské prestiže.“¹¹

Existuje soubor sociálně – ekonomických a osobnostně – psychologických příčin, jejichž vzájemným působením může nastat situace, že se z člověka stává bezdomovec.

Na prvním místě můžeme uvést dysfunkčnost rodiny. Pokud rodina vůbec existuje, je velmi často neúplná a trpí celou řadou dalších patologií, např. alkoholismem a toxikománií svých členů, nízkou vzdělaností a sociokulturní úrovní, dlouhodobou nezaměstnaností. Dysfunkce se zejména projevuje řadou výchovných selhání, jejichž výsledkem je narušená socializace jedince, např. dlouhodobým nezájmem o děti, jejich podceňováním, násilím či zneužíváním dětí. Rodina často trpí hmotnou nouzí a z toho plynoucími špatnými bytovými podmínkami. Vzájemná kombinace všech těchto faktorů dělá z rodiny místo, jež je pro mladého člověka nesnesitelné, z něhož utíká, k němuž si nevytvoří citovou vazbu.

¹⁰ SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie. II. díl: Sociálně patologické jevy*. 1. vyd. Liberec: TUL, 2001, str. 12-15. ISBN 80-7083-495-1.

¹¹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 748. ISBN 80-7178-802-3.

Dalším rizikovým faktorem je dlouhodobý pobyt v kolektivních výchovných, resp. převýchovných zařízeních (věznice, dětské domovy, výchovné ústavy, psychiatrická zařízení), kdy pobyt v těchto institucích „*eliminuje standardní návyky a strategie chování a podporuje rozvoj nových, které nejsou v běžném prostředí funkční.*“¹²

Z toho pak pramení absence sociálního zázemí, kdy tito jedinci nezakládají vlastní rodinu, či pokud ji založili, tak nejsou schopni ji dlouhodobě udržet. Právě rozpad vlastní sekundární rodiny, kdy tito lidé přicházejí o byt a následně často i o práci, bývá často impulsem k sociálnímu propadu, na jehož konci je bezdomovectví.

Přestože bezdomovectví samo není stylem života, jenž by byl v rozporu se zákonem, jeho rizikovost a patologie spočívá v tom, že se podobně jako např. u prostituce na něj nabaluje celá řada nezákonných aktivit. Za zvláště sociálně nežádoucí považujeme bezdomovectví a tuláctví v případě dětí a mladistvých, k němuž dochází tehdy, když selže jednak rodina, ale současně i sociální kontrola příslušných společenských institucí. Za zvláště nežádoucí je považováno to, že si mladý člověk osvojuje nežádoucí styl života založený na pouhém přežívání, bez jakékoli perspektivy a životního cíle.

Kriminalita jako společensky nejnebezpečnější forma sociálně patologické činnosti se stala v uplynulých desetiletích masovým sociálním jevem. Za kriminální činnost považujeme takovou činnost, jež je v rozporu s trestním zákonem, resp., jež naplňuje tzv. skutkovou podstatu některého trestného činu, v méně závažných případech se takové jednání klasifikuje jako přestupek.

Jedním z charakteristických znaků ve vývoji trestné činnosti v České republice je kvantitativní nárůst a kvalitativní proměna trestné činnosti páchané dětmi a mladistvými do 18 let. Za posledních 20 let se zvýšil počet stíhaných mladistvých trojnásobně a dětí tří a půl násobně. V roce 1977 představoval podíl pachatelů trestné činnosti ve věku 6 – 18 let 9 %, v roce 1989 13 % a v roce 1997 17 %.¹³

¹² VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 749. ISBN 80-7178-802-3.

¹³ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: MU, 2002, s. 67. ISBN 80-210-2511-5.

U dětí a mládeže tradičně převažuje majetková trestná činnost, nejčastěji dochází ke krádežím, vloupání, neoprávněnému užití, resp. poškozování cizí věci. Tato trestná činnost v případě dětí pramení často z neuvědomění si trestnosti vlastního jednání a z nízkého respektu k nedotknutelnosti majetku a vlastnictví druhých osob. U mladistvých má zpravidla podobu úmyslné trestné činnosti páchané za účelem získání finančních prostředků např. na nákup drog, či výherní automaty. Kriminální jednání dětí a mladistvých má celou řadu specifických charakteristik, jimiž se odlišuje od trestné činnosti dospělých. Charakteristickým znakem je zpravidla chybějící plánovitost trestné činnosti a naopak častá impulsivita a spontánnost při jejím páchání. Zpravidla je trestná činnost páchána ve skupině, nebo alespoň se spolupachateli, přičemž významnou roli zde hraje věk (vůdci a organizátory jsou zpravidla jedinci vyššího věku než je samotný pachatel).

Trendem poslední doby je nárůst nejzávažnější trestné činnosti, jako jsou vraždy a znásilnění, jíž se dopouštějí i pachatelé mladší patnácti let prokazující na svůj věk až neuvěřitelnou brutalitu, cynismus a bezohlednost. Příslušné výchovné instituce mají v takovém případě jenom omezené možnosti, protože skutečná náprava a převýchova takto narušených lidí je téměř nemožná a možnosti trestního postihu jsou vzhledem k jejich věku minimální. U těchto jedinců tak vzniká nebezpečný (často oprávněný) pocit faktické beztrestnosti, jenž tak dále posiluje jejich patologické chování

Vedle výše popsaných sociálně patologických jevů existuje široké pole dalších sociálně závažných fenoménů, jako jsou např. záškoláctví, lhaní, tendence k sebepoškozování a sebevražednému jednání, vzdorovitost, útky z domova atd.

1.3 Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže

Má-li být výsledkem poznání příčin a projevů sociálně patologických jevů jejich prevence, respektive redukce a minimalizace, je nutné poznat i osobnost samotného pachatele – nositele sociální deviace. V této kapitole se pokusíme strukturovanou formou přiblížit specifika osobnosti pachatele sociální deviace s přihlédnutím k vnějším a vnitřním faktorům, jež formování této osobnosti ovlivňují. Jsme si vědomi úskalí, jež vyplývá ze skutečnosti, že se budeme věnovat dětskému, resp. mladistvému pachateli, jehož osobnost pochopitelně není zralá, vyvíjí se, a proto snadno podléhá nejrůznějším, zpravidla negativním vlivům prostředí. Současně tento fakt skýtá naději, že při vhodném výchovném působení, při navození vhodných sociálních a výchovných podmínek, je možné alespoň částečně redukovat sociálně patologické vlivy na takového jedince a do jisté míry i pozměnit strukturu jeho osobnosti.

Osobnost ohroženého dítěte, podobně jako kterákoli jiná osobnost, je výsledkem vlivu dvou základních skupin příčin: vnitřních (endogenních) příčin a vnějších (sociálních) příčin.

V případě vnitřních příčin se jedná zpravidla o vlivy dědičnosti (genetické vlivy), poruchy vrozené, získané při porodu a bezprostředně po něm. Ty mohou způsobit, že dítě bude handicapováno pro budoucí život jak po stránce somatické, tak i po stránce psychické či sensorické. Typickým příkladem může být např. vrozená mentální retardace v různém stupni závažnosti.

Podobného charakteru je i tzv. porucha aktivity a pozornosti, jež byla v minulosti označována termínem lehká mozková dysfunkce. Pojem lehká mozková dysfunkce však byl mnohem širší než pojem porucha aktivity a pozornosti. Pod pojmem lehká mozková dysfunkce byly řazeny ještě další poruchy a psychopatologické projevy, které jsou dnes rozlišovány jako samostatné psychické poruchy.¹⁴

Tyto samostatné psychické poruchy se však v reálných případech často vyskytují současně. Pojem lehká mozková dysfunkce je zastaralý a ani v pedagogické praxi by se již neměl užívat. Někdy se místo pojmu porucha pozornosti a aktivity užívá zkratok anglického názvu poruchy ADHD (attention deficit/hyperaktivity disorder).

¹⁴ NÝVLTOVÁ, V. *Psychopatologie pro speciální pedagogy*. 2. vyd. Praha: UJAK, 2010, s. 131-132. ISBN 978-80-86723-85-3.

Tento syndrom má celou řadu příznaků, jež v konečném důsledku komplikují, či dokonce znemožňují socializaci jedince, vylučují jej z kolektivu vrstevníků a přivádějí často do konfliktu se společenskými autoritami a institucemi – nejčastěji se školou.

V případě nejzávažnějších poruch osobnosti, jež mají často za následek opakovanou závažnou trestnou činnost, hovoříme o tzv. psychopatii, nebo moderním termínem porucha osobnosti. Není v možnostech této práce se poruchami osobnosti zabývat podrobně, zde uvedeme pouze několik základních charakteristik poruch osobnosti tak, jak je uvádí Vágnerová¹⁵, protože s některými z níže uvedených charakteristik se můžeme setkat již u dětí a hlavně mladistvých.

Za hlavní znaky poruchy osobnosti uvádí její egoismus, absenci ohledu k ostatním a neschopnost ovládat své jednání podle platných sociálních norem.¹⁶

Jako další charakteristiky můžeme uvést jejich emoční nezralost, labilitu s tendencí reagovat afektivním výbuchem. Velmi nebezpečná je jejich absence empatie, kdy je utrpení druhého člověka nezajímá a nemá vliv na jejich chování. Mezi další typické znaky můžeme uvést nerespektování obecně závazných norem (zákonů), neschopnost sociálního učení (nejsou schopni se poučit z vlastních chyb a neopakovat je), vztahy k ostatním lidem bývají konfliktní a selhávají ve většině životních rolí (v zaměstnání, v rodině atd.). Jako logický důsledek se objevuje zvýšená tendence ke kriminálnímu jednání a z toho plynoucí opakovaný pobyt v převýchovných zařízeních a vězení.

O poruše osobnosti se hovoří zpravidla až v dospělosti, protože jedním z předpokladů pro její konstatování je trvalost příznaků a opakování způsobů chování. Proto v případě dětí a mladistvých nehovoříme o psychopatické, resp. poruše osobnosti, ale užívá se označení jedinec s disharmonickým vývojem osobnosti.¹⁷

¹⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 521-523. ISBN 80-7178-802-3.

¹⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 521. ISBN 80-7178-802-3.

¹⁷ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: MU, 2002, s. 85. ISBN 80-210-2511-5.

Zatímco jedinec s poruchou osobnosti je do značné míry stabilní a možnosti její změny (nápravy) jsou bohužel minimální, osobnost dítěte a mladistvého je z hlediska výchovy tvárná, prochází řadou změn.

„I u jedinců s disharmonickým vývojem osobnosti totiž teprve souhra dědičných, resp. vrozených či časně získaných dispozic s vývojovými podmínkami prostředí, korektivně výchovným působením a léčebnými postupy rozhodne, zda a v jakém rozsahu dojde nakonec ke stabilizaci osobnostních abnormalit.“¹⁸

Jako typické příznaky disharmonického vývoje osobnosti můžeme proto uvést určitou nesouměrnost (disproporcionalitu) osobnostního vývoje, kdy určité stránky osobnosti se vyvíjejí rychleji, normálně (např. rozumová stránka), ale jiné se ve vývoji opožďují (např. emoční zralost, afektivita atd.), hovoříme pak o přetrvávajících infantilismech v chování a prožívání.

Poznání osobnostních charakteristik jedinců dopouštějících se sociálně deviantního jednání patří k základním podmínkám úspěšného reedukačního procesu a celkové resocializace. Osobnost mladého člověka snadno podléhá vlivům sociálního prostředí a je jimi často i negativně ovlivňována. To že se nutně nejedná o poruchy trvalého rázu, ale dává pedagogickým pracovníkům i rodičům naději, že správně zaměřený výchovný (převýchovný) proces může vést k pozitivní změně osobnosti a v konečném důsledku i k odstranění samotného sociálně deviantního jednání.

¹⁸ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: MU, 2002, s. 85. ISBN 80-210-2511-5.

1.4 Náprava sociálně patologických jevů u dětí a mládeže

V předchozích podkapitolách jsme vymezili pojem sociální normality a sociální patologie, resp. deviace, v základních bodech jsme přiblížili nejvýznamnější skupiny sociálně patologických jevů s přihlédnutím ke specifikům dětských a mladistvých pachatelů sociální patologie.

V této části se pokusíme naznačit způsoby, jimiž se současná společnost vyrovnává se sociální patologií, a přiblížíme si úlohu nejvýznamnějších sociálních institucí, jejichž úloha v boji se sociální patologií je nezastupitelná, - rodinu a školu.

Vzhledem k tomu, že tato práce je zaměřena na sociální patologie dětí a mládeže s následným návrhem programu prevence, zaměříme se v této části na instituce výchovné, resp. převýchovné, problematiky institucí represivních (např. Policie ČR, soudů atd.) se dotkneme pouze okrajově.

1.4.1 Úloha rodiny v procesu nápravy sociálně patologických jevů

Klíčovou sociální institucí, jež sehraává nezastupitelnou úlohu v procesu socializace člověka, je rodina. Rodinu chápeme jako „základ společnosti, jako primární základní skupinu, ve které probíhá socializace jedince, formuje se jeho osobnost, normativní a hodnotová sféra, rozvíjejí se emoce, vůle, schopnosti, dovednosti a návyky. Správně fungující harmonická rodina je základem zdravého psychického vývoje dítěte a člověka.“¹⁹

Rodina tedy sehraává nezastupitelnou úlohu v životě mladého člověka a ve většině případů rozhoduje o jeho budoucím směřování. Je-li rodina funkční, riziko vzniku sociální patologie je malé, i když zcela vyloučit nelze nikdy.

Bohužel, rodina samotná je sama ohrožována sociálními patologiemi, stává se dysfunkční, v řadě případů se stává zdrojem sociální patologie, jež se přenáší na děti a její další členy. Rodina plní celou řadu sociálně významných funkcí. Na tomto místě uvedeme pouze několik nejdůležitějších: funkci ekonomickou spočívající hlavně v materiálním zabezpečení rodinných příslušníků, funkci výchovnou, jež klade základy socializace mladého člověka, funkci biologickou, jež umožňuje realizovat společensky

¹⁹ SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie. II. díl: Sociálně patologické jevy*. 1. vyd. Liberec: TUL, 2001, str. 36. ISBN 80-7083-495-1.

žádoucím způsobem sexuální potřeby manželů, a funkci emocionální, jež směřuje k saturování emocionálních potřeb členů rodiny jako např. pocitu lásky, bezpečí atd.²⁰ Je-li každá z těchto funkcí narušena, či ohrožena, znamená to, že rodina se stává částečně, či zcela dysfunkční.

Na tomto místě uvedeme nejvýznamnější rizikové faktory ohrožující funkčnost rodiny. Na prvním místě můžeme uvést neúplnou rodinu, tj. rodinu, kdy je dítě vychováváno pouze jedním z rodičů, zpravidla matkou. Tento stav nastává zpravidla v důsledku rozvodu manželství, méně často v důsledku úmrtí rodiče, či vlivem jiných vnějších faktorů (např. dlouhodobý pracovní pobyt v cizině).

Dalším faktorem je nízká sociálně – ekonomická úroveň rodiny, v jejímž důsledku je rodina ohrožena (dlouhodobou) nezaměstnaností a z toho plynoucího nedostatku prostředků. Obecně vzato chudoba rodiny, zejména je-li spojena s nízkou vzdělaností a kvalifikační úrovní, výrazně přispívá ke vzniku sociální patologie.

Dalším rizikovým faktorem je osobnostní nevyrovnanost rodičů, jejímž základem mohou být některé formy psychických patologií, agresivita, či neuroticita. Zvláště nebezpečná je situace, kdy osobnost rodiče je narušena v důsledku některé z forem závislosti, to může vést k úplnému rozkladu rodiny.

Je vysoce pravděpodobné, že vzorce chování založené na vzájemném (verbálním i fyzickém) násilí, hádkách, alkoholismu si dítě často přenáší do dalšího života. Jako příklad můžeme uvést fakt, jenž uvádí Sochůrek.²¹ Ten na základě vlastního výzkumu tvrdí, že 84 % odsouzených, u nichž byla prokázána drogová závislost, pocházelo z rodin, kde na alkoholu a drogách byl závislý jeden nebo oba rodiče.

Vedle prokazatelně sociálně patologických faktorů může být rodina ohrožena i faktory, jež jsou na první pohled „normální“, či dokonce jsou společností žádané a oceňované. Tímto faktorem je např. vysoká zaměstnanost rodičů, zejména žen, jež v konečném důsledku znamená málo času na kontakt s dítětem, málo času na výchovu. V mnoha případech taková rodina funguje jako neúplná, i když formálně je úplná.

²⁰ NIKL, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 32. ISBN 80-7251-033-9.

²¹ SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie. II. díl: Sociálně patologické jevy*. 1. vyd. Liberec: TUL, 2001, str. 38. ISBN 80-7083-495-1.

V podobné situaci jsou i děti z tzv. podnikatelských rodin, kdy absence rodinného života je nahrazována penězi, drahými dary. Je typické, že páchání sociální patologie v jejich případě není výsledkem „potřeby“, ale důsledkem nudy, přesycení, ale často je i formou provokace, či snahy své okolí na sebe upozornit.

Jako další příklad paradoxní příčiny sociální patologie v rodině můžeme uvést i zdánlivě pozitivní výchovné působení rodičů spočívající v maximálních, často až nesplnitelných nárocích na výsledky ve studiu, sportu a dalších aktivitách. Dítě se dostává pod tlak často nepřiměřených nároků, jimž není schopno vyhovět. Rezignace na úspěch, nežádoucí chování, kontakty s drogami – to jsou jen nejtypičtější příklady obranné reakce na nepřiměřené nároky jejich rodičů.

Nezájem a nepodnětnost sociálního prostředí může být stejně devastující jako přehnaný zájem, přemíra podnětů a nepřiměřené nároky.

Máme-li shrnout tuto podkapitulu, můžeme konstatovat, že rodina jako klíčová sociální instituce podléhá řadě nežádoucích tluků, jež se promítají do jejího fungování. Rodiny se následně stávají dysfunkční, přestože mnohé z nich svou funkci zdánlivě plní. Ochrana rodiny a vytvoření optimálních podmínek pro její život v současné společnosti je jedním ze základních úkolů, jak efektivně působit proti vzniku sociální patologie.

1.4.2 Úloha současné školy

Z hlediska sociální patologie je důležité, jaké místo současná škola v životě člověka zaujme. To se odvíjí od kompetencí, jimiž příslušná škola disponuje, ale hlavně od přístupu konkrétních učitelů k žákům, jejich problémům a potřebám.

Přestože by škola měla maximálně zohledňovat individuální potřeby svých žáků, opak je často pravdou. Současný školský systém je vlastně založen na stálé diferenciaci žáků, kdy se v průběhu školní docházky oddělují ti více nadaní, pracovití a schopnější od těch méně nadaných a problémových. Tato diferenciacie, jež může mladého člověka nevratně nasměrovat pro zbytek života, může být jednou z příčin, proč mladý člověk zanevře na školu a na společnost a začne se chovat sociálně nežádoucím způsobem. Za klíčovou z hlediska sociální patologie tedy považujeme otázku školní úspěšnosti, resp. neúspěšnosti žáka.

Školní neúspěšnost můžeme vymezit jako neschopnost žáka vyhovět nárokům kladeným na něj školou, pedagogy, jejímž projevem je zhoršený, či nedostatečný prospěch a s ním spojené nedostatky v dodržování kázně a pořádku ve škole. Vzhledem k tomu, že školní neúspěšnost je jednou z příčin sociálně patologického jednání, nemělo by neprospívající dítě zůstat bez odborné pomoci a měly by být včas zjištěny příčiny jeho školního selhání.

Například Nikl²² ve shodě s Matějčkem uvádí několik kategorií příčin školní neúspěšnosti.

Jednou z nich je snížená úroveň rozumových schopností, jež je zpravidla výsledkem vrozených dispozic. Pro toto zpoždění či snížení se užívá označení mentální retardace a na jejím stupni (hloubce) pak záleží, do jaké míry je jedinec schopen školní docházky a vzdělávání, jaký typ školy bude navštěvovat. Právě jedinci s mentální retardací nejvíce potřebují individuální pomoc a úpravu učebních nároků úměrně svým možnostem.

Další příčinou školní neúspěšnosti může být nerovnoměrné nadání jedince, jež může vést k výrazným problémům pouze v některém vyučovacím předmětu. Za jednu z příčin tohoto stavu můžeme označit tzv. specifickou vývojovou poruchu školních dovedností (F81). Do této skupiny patří zejména dyslexie neboli specifická porucha

²² NIKL, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 38. ISBN 80-7251-033-9.

čtení, dysgrafie, specifická porucha psaní často spojená s dysortografií, poruchou pravopisu projevující se v neschopnosti zaznamenat mluvené slovo gramaticky správným způsobem. Ostatní dysfunkce jsou vzácnější a nemají tak fatální vliv na školní úspěšnost. Samy tyto poruchy učení nemusí nutně znamenat školní neúspěšnost, zejména jedná-li se o případ, kdy inteligence dítěte je alespoň na průměrné úrovni, rodinné prostředí je podnětné a rodina spolupracuje se školou.

Bohužel, velmi často jsou poruchy školních dovedností kombinovány s poruchou pozornosti a hyperaktivitou (ADHD) a v takovém případě je dítě v současném školském systému předurčeno k neúspěchu, základní školu zvládá zpravidla podprůměrně a vážné problémy bude mít i při studiu na střední škole, resp. spíše při studiu učebních oborů.

Další skupinu příčin můžeme označit jako osobnostní nezralost, jež se projevuje zejména při nástupu školní docházky. Zde se zpravidla řeší po dohodě s rodiči odkladem školní docházky. Podobně se osobní nezralost projevuje i v období puberty, jež se projevuje výraznými výkyvy v chování, ve studiu a celkové výkonnosti.

„Období puberty je charakterizováno rychlými fyziologickými i psychickými proměnami a z toho vyplývajícími výkyvy nálad i tělesné výkonnosti, zvýšené dráždivosti, přestavbou a nevyrovnaností osobních hodnot, změnou postoje k autoritě“²³, což logicky znamená zvýšenou pravděpodobnost školního selhání a následného sociálně deviantního jednání.

Příčinou školní neúspěšnosti může být i sama škola a podmínky, jež pro studium vytváří. Konflikty mezi učitelem a žákem či mezi žákem a třídním kolektivem, nechtě ke škole, pocit nespravedlnosti, beznaděje, strachu atd. se mohou projevit poruchami chování, jež jsou určitou formou úniku, - záškoláctvím, lhaním, útekami do nemocí, agresí. Stupňované a neřešené konflikty mohou vést až k neurózám i závažnějším psychickým problémům.

²³ NIKL, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 43. ISBN 80-7251-033-9.

Z výše naznačených příčin vyplývá, že chce-li škola minimalizovat četnost výskytu případů školní neúspěšnosti, nesmí se omezovat pouze na vzdělávání, ale musí plnit řadu dalších funkcí, jež často překračují rámec výchovně – vzdělávacího procesu. Za nejvýznamnější funkce současné školy můžeme označit funkci diagnostickou, poradenskou, konzultační a koordinační.²⁴

Funkce diagnostická nespočívá v tom, že by škola převzala úkoly pedagogicko-psychologických poraden, ale v permanentním pozorování chování žáků, ve sledování jeho reakcí v obtížných situacích s cílem kvalifikovaně informovat příslušné instituce a specialisty v případě potřeby.

Navazující funkce poradenská spočívá hlavně v nabídce pomoci a podpory žákovi, případně rodičům. Rada samozřejmě neznamená řešení problému, od učitele se spíše očekává, že bude schopen doporučit specialistu. Tuto úlohu v základních a středních školách plní v současnosti tzv. výchovný poradce.

Poslední funkce koordinační je vlastně funkcí manažerskou, jejímž smyslem je koordinovat činnost pedagogického sboru, žakovského kolektivu, ale i dalších institucí, s nimiž škola kooperuje při řešení závažných výchovných problémů.

Škola sehrává klíčovou úlohu v procesu socializace a na něj navazující prevence sociálně patologického jednání žáků a mladistvých. Je často prvním místem, kde se sociální patologie projeví, a proto by měla být schopna její příznaky rozlišit, popsat, případně informovat další instituce a s nimi pak koordinovat další postup.

²⁴ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: MU, 2002, s. 96-97. ISBN 80-210-2511-5.

1.4.3 Sociálně právní ochrana dítěte

Péče o jedince s poruchami chování, resp. o jedince páchající sociálně deviantní jednání není pouze záležitostí jeho rodiny, či školy, do které dochází. Protože dopad jeho chování je celospolečenský a může v konečném důsledku poškodit zájmy řady osob, musí se na redukci sociální patologie podílet široká řada společenských (státních) institucí v reálné praxi reprezentované jednotlivými ministerstvy a jejich orgány.

V případě sociální patologie dítěte a mladistvého jsme již výše upozornili na jeho rozporuplné postavení v procesu odhalování a následné redukce sociální patologie. Dítě můžeme chápat jako subjekt, tj. jako pachatele sociální patologie, jež si může, či nemusí být vědomo své odpovědnosti a toho, že se dopouští sociálně nežádoucího jednání. Protože se ale často jedná o jedince, jehož osobnost zatím není zralá a stabilizovaná, často je dokonce vnějšími a vnitřními vlivy narušená, vnímáme do určité míry dítě jako oběť sociálního prostředí, sociálně ohroženého jedince. V takovém případě se dítě stává objektem sociální patologie, přičemž objektivní a subjektivní stránka je často od sebe neoddělitelná.

O jedince s poruchami chování mohou pečovat instituce náležející do resortu školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Na MŠMT leží největší břímě péče o sociálně narušené jedince, resp. výchovného a převýchovného působení. K tomuto účelu MŠMT vedle škol všech stupňů spravuje a metodicky řídí pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.

Další resort, jenž se podílí na péči o sociálně narušené jedince, je ministerstvo zdravotnictví (MZ), jež zajišťuje odbornou péči psychologů, lékařů – pediatriů a psychiatrů. Tato péče je zpravidla zajišťována v nemocnicích a psychiatrických léčebnách.

Ministerstvo vnitra (MV) se podílí na redukci sociální patologie hlavně činností Policie ČR (PČR), jejíž práce obsahuje jak rovinu represivní s možností trestního stíhání, tak i rovinu prevence.

Na práci MV, resp. PČR navazuje činnost ministerstva spravedlnosti (MS), jež řeší sociálně patologické jednání prostřednictvím soudů, probační a mediační služby a v konečném důsledku i vězeňské služby (v případě, kdy je mladistvý odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody).

Na počátku práce se sociálně ohroženými dětmi a mládeží stojí vedle MŠMT i ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV), jež řídí síť úřadů (orgánů) sociálně právní ochrany dítěte. Právě pracovníci tohoto resortu pracují s ohroženými a narušenými rodinami, vyhledávají ohrožené děti a hájí jejich zájmy, spolupracují se školami a koordinují činnost dalších institucí.

Jejich činnost se řídí především zákonem č. 359/1999 Sb. o sociálně – právní ochraně dítěte, přičemž *„předním hlediskem sociálně – právní ochrany je zájem a blaho dítěte.“*²⁵

Zájmovou skupinou jsou převážně děti, *„které vedou zahálčivý, nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin...opakovaně nebo soustavně páchají přestupky...“*²⁶

Vidíme tedy, že předmětnou skupinou jsou vedle dětí sociálně ohrožených i jedinci dopouštějící se výše uvedených sociálně patologických jevů.

O všech těchto dětech jsou *„...školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení, ...povinny oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti uvedené v § 6 odst. 1...“*²⁷

Pracovníci tohoto úřadu pak přijímají příslušná opatření buďto preventivního a poradenského charakteru (např. vyhledávají ohrožené děti, působí na rodiče v souvislosti s plněním jejich rodičovských povinností, poskytnout rodičům na jejich žádost poradenství, projednávat s dítětem nedostatky v jeho chování atd.), nebo realizují opatření na ochranu dětí, z nichž nejvýznamnější je návrh soudu na nařízení, resp. prodloužení ústavní výchovy. Orgán sociálně – právní ochrany dítěte může iniciovat skutečnost, že dítě bude odebráno z rodiny a umístěno do kolektivního výchovného zařízení a tím zabránit dalšímu ohrožení dítěte a z toho plynoucímu nežádoucímu sociálnímu vývoji jedince.

²⁵ Zákon č. 359/1999 Sb., § 5, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶ Zákon č. 359/1999 Sb., § 6, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

²⁷ Zákon č. 359/1999 Sb., § 10, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

1.4.4 Systém ochranné a ústavní výchovy

Ochranná a ústavní výchova jsou instituty, jimiž společnost v krajním případě zajišťuje náhradní výchovnou péči o děti a mladistvé ohrožené nepříznivými sociálními, zpravidla rodinnými, podmínkami, či dopouštějící se závažných společensky nežádoucích skutků. Účelem obou těchto forem výchovy je poskytnout nezletilé osobě zpravidla ve věku od 3 do 18 (19) let náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.

Ochrannou výchovu řadíme mezi tzv. ochranná opatření, jejímž účelem je „*kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými.*“²⁸ To znamená, že tento institut ukládá jedině soud mladistvým i dětským pachatelům sociálně závažné, zpravidla trestné činnosti.

Naproti tomu ústavní výchova, o níž rovněž rozhoduje soud zpravidla na návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte podle příslušného zákona²⁹, je vnímána jako institut, jenž má chránit samotné ohrožené dítě před negativními vlivy okolí. O tom, zda-li bude uložena ústavní nebo ochranná výchova, nebo dokonce trest odnětí svobody mladistvému rozhoduje vždy soud.

Ústavní, resp. ochranná výchova probíhá ve speciálně k tomuto účelu zřizovaných zařízeních pro preventivně výchovnou péči, jejichž smyslem je „*...předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte.*“³⁰ Příslušný zákon rozlišuje několik výchovných zařízení, jež se liší svým určením a také podle toho, pro jakou skupinu dětí, resp. mládeže jsou určeny.

²⁸ Zákon č. 218/2003 Sb., § 21, o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

²⁹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

³⁰ Zákon č. 109/2002 Sb., § 1, odst. 3, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

2. VÝCHOVNÝ ÚSTAV

Výchovný ústav je kolektivní výchovné zařízení, které pečuje o děti starší 15 let (mladistvé) se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, přičemž se zřizují odděleně ústavy pro ústavní výchovu a pro ochrannou výchovu. Toto zařízení plní zejména úkoly výchovné (převýchovné), vzdělávací (součástí ústavu je i základní nebo speciální škola) a sociální a ve své činnosti se řídí zákonem.³¹

Přestože výchovný ústav je zařízení primárně určené pro mladistvé delikventy, může být do výchovného ústavu umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ústavní výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou – jedná se např. o případy tzv. dětských vrahů.

Vzhledem ke skutečnosti, že do tohoto výchovného zařízení jsou zpravidla umístěováni mladiství pachatelé často závažných deliktů, za něž by jim v dospělosti hrozil trest odnětí svobody, nespolehá se personál pouze na výchovné prostředky, ale v zájmu zajištění bezpečnosti ostatních dětí, personálu i celé společnosti je možná využívat i stavebně technické prostředky k zabránění útěku těchto dětí (např. mříže v oknech, nerozbitné fólie v oknech, speciálně upravené oplocení, audiovizuální techniku monitorující pohyb v určených prostorech atd.).

Není ale možné na rozdíl od vězeňských zařízení používat vůči klientům k dosažení pořádku, kázně, či jejich zklidnění fyzického násilí a tzv. donucovacích prostředků (např. pout, obušků atd.).

Život ve výchovném ústavu je veden kolektivním způsobem, kdy děti jsou rozděleny do výchovných skupin v počtu 5 až 8 dětí. S jednotlivými skupinami pracují příslušní vychovatelé. Zákon³² stanovuje základní práva a povinnosti dětí včetně případných opatření ve výchově, jež se ukládají v případě porušení příslušných povinností.

³¹ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

³² Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Ze základních práv a povinností dětí umístěných v tomto zařízení, tak jak je upravuje § 20 zákona, můžeme uvést např. právo na zajištění plného přímého zajištění (ošacení, jídlo, ubytování atd.), právo na rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností, jež se realizuje zpravidla formou nejrůznějších zájmových a volnočasových aktivit, právo na respektování lidské důstojnosti, právo na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami.

Vedle těchto základních práv má dítě právo i vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, tj. že není pouze pasivním objektem výchovné péče, ale do jisté míry, úměrně svému věku a rozumovým schopnostem, se může spolupodílet na chodu ústavu. V návaznosti na výše uvedené se může obracet se žádostmi a stížnostmi na ředitele ústavu, pedagogické pracovníky, žádat a uskutečnit rozhovor s příslušným zaměstnancem sociálně – právní ochrany dětí, české školní inspekce, orgánů kraje, a to bez přítomnosti dalších osob.

Naproti tomu má dítě povinnost dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, v prostorách a osobních věcech udržovat pořádek a čistotu.

Kromě toho je povinno hradit ze svých příjmů i náklady spojené s přepravou do zařízení, které neoprávněně opustilo nebo se do něj nevrátilo, předat do úschovy na výzvu ředitele předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost a podrobit se na výzvu ředitele zařízení vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou (včetně odběru krve zdravotnickým pracovníkem).

V případě, že se dítě odklání od požadovaných standardů chování ať už v kladném nebo záporném slova smyslu, je možné proti němu užít celé škály výchovných opatření, jež mají podobu odměn a trestů, resp. omezení.

Za prokázané porušení povinností je možné dítěti např. odejmout dříve udělenou odměnu, snížit kapesné, omezit či zakázat trávení volného času mimo zařízení, odejmout možnost účasti na akcích organizovaných zařízením, resp. účastnit se atraktivní činnosti či akce.

Specifickou formou výchovného omezení je umístění dítěte do oddělené místnosti³³, jež je realizováno na příkaz ředitele zařízení a jež slouží ke zklidnění agresivního dítěte a stabilizaci jeho psychického stavu. V žádném případě se tedy nejedná o formu kázeňského trestu. Do této místnosti je možné umístit dítě nejdéle na 48 hodin v průběhu jednoho měsíce, přičemž v této místnosti může být nejdéle 12 hodin nepřetržitě. Po celou dobu jeho umístění do oddělené místnosti je sledován jeho zdravotní a psychický stav, je mu poskytována péče odborného psychologického nebo terapeutického pracovníka.

Naproti tomu za příkladné úsilí a výsledky při plnění povinností nebo za příkladný čin může být dítě odměněno např. udělením věcné nebo finanční odměny, zvýšením kapesného, povolením mimořádné návštěvy kulturního zařízení, mimořádné vycházky, eventuálně prominutím předchozího výchovného opatření.

Při své výchovné práci výchovný ústav spolupracuje s osobami odpovědnými za výchovu dítěte, nejčastěji se zákonnými zástupci. Jim se podávají informace o dítěti, umožňuje se jim kontakt s ním, poskytuje se i poradenská činnost, ale současně jsou rodiče povinni hradit příspěvek na úhradu péče poskytované dítěti, pokud mají vlastní příjmy, uhradit náklady na zdravotní péči, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění.

³³ Zákon č. 109/2002 Sb., § 22, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

2.1 Výchovný ústav Boletice nad Labem

Výchovný ústav v Děčíně – Boleticích nad Labem patří k nejznámějším výchovným zařízením v České republice. Historie tohoto zařízení sahá až ke konci druhé světové války, kdy v letech 1945 – 1947 v jeho objektu fungoval výchovně vzdělávací útulek pro válečné sirotky. Na činnost útulku po roce 1947 navázal Domov pro učňovskou mládež a od roku 1949 je ústav spojen s péčí o sociálně ohrožené či delikventní děti a mládež.

Za téměř 50 let své existence ústav několikrát změnil svůj název, takže se nejprve v letech 1949 – 1957 nazýval Záchytný dětský domov, v letech 1957 až 1972 Základní devítiletá škola s dětským domovem, od roku 1972 fungoval pod názvem Dětský výchovný ústav a od roku 1981 jako Výchovný ústav pro děti a mládež. Poslední změna názvu proběhla v roce 2002, kdy v souvislosti s nabytím účinnosti zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů ústav získal komplikovaný název Výchovný ústav, Dětský domov se školou, Středisko výchovné péče, Základní škola, Střední škola a školní jídelna.

Komplikovanost současného názvu odráží šíři péče, již ústav zajišťuje. V současnosti v rámci jednoho právního subjektu vedle sebe, i když v různých střediscích pracují výchovný ústav specializující se zejména na výchovnou péči o mladistvé, ale i dětské pachatele závažných deliktů s následnou nařízenou ochrannou výchovou, a zaměřující se zejména na jejich reedukaci a přípravu na život ve společnosti. Kapacita výchovného ústavu je v současnosti 124 lůžek.

Dále se jedná o dětský domov se školou, jenž pečuje o 44 dětí do 15 let s nařízenou ústavní výchovou a formou života a práce v malých výchovných skupinách umožňuje efektivní individuální i skupinové působení ve smyslu adaptace na nové prostředí, upevnění základních sebeobslužných návyků, obnovení způsobilosti v sociální komunikaci atd.

Novým prvkem v činnosti ústavu je činnost ambulantního Střediska výchovné péče, jež poskytuje všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji. Dále poskytuje konzultace, odborné informace a pomoc

osobám odpovědným za výchovu i pedagogickým pracovníkům. Úzce spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami a zpracovává plán aktivit prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů. V rámci škol a školských zařízení poskytuje metodickou pomoc.

Pobyt ve stacionáři umožňuje důslednou diagnostiku poruch a jejich příčin včetně stanovení optimálních postupů při jejich odstraňování. Přesto i tento stacionář disponuje 8 lůžky pro jedince v nouzi a osobní krizi.

Vedle výchovné péče ústav zajišťuje i vzdělávání svých žáků, jež probíhá na úrovni základní a střední školy. Výuka v základní škole probíhá podle vzdělávacího projektu základní škola a praktická škola, střední odborné učiliště a učiliště zajišťuje výuku v několika dvou- a tříletých učebních oborech především pro žáky vlastní základní školy, ale i pro žáky z jiných výchovných zařízení. Ve dvouletých učebních oborech určených převážně pro žáky praktické školy se vyučují obory jako např. práce ve stravování, zahradnická výroba, stavební práce, provozní služby, ve tříletých učebních oborech obory kuchař-číšník.

V roce 2006 bylo v našem zařízení vybudováno zcela nové oddělení – oddělení extrémních poruch chování. V nově zrekonstruovaných prostorách prošlo dosud tímto oddělením 57 chlapců ve věku 12 – 16 let, kterým soud uložil ochrannou výchovu (ÚV), neboť se dopustili závažných činů jinak trestných (trestný čin vraždy, rozsáhlá majetková trestná činnost, loupež, vydírání). V rámci oddělení probíhá výuka těchto chlapců ve dvou třídách.

V současné době je na oddělení 9 chlapců (celková kapacita 12 míst). Oddělení je personálně zajištěno psychologem, etopedem, vedoucím vychovatelem, sociální pracovníci, 2 koordinátory na plný pracovní úvazek, 14 vychovateli, 4 denními asistenty pedagoga na plný pracovní úvazek, 10 nočními asistenty pedagoga.

Činnost oddělení je realizována ve dvou skupinách dle týdenního plánu v souladu se stanoveným režimem dne. Volný čas je naplňován zejména sportovními aktivitami, arteterapií, dílenskými pracemi, muzikoterapií, prací na PC s využitím internetového připojení, relaxací, akvaristikou, prací s knihou, pěstebními pracemi s možností sklizně vlastních produktů, společenskými hrami apod.

PRAKTICKÁ ČÁST

3. CÍLE PRAKTICKÉ ČÁSTI

V následující části bakalářské práce se pokusíme vytvořit ucelený program sociální prevence, jenž by mohl, bude-li důsledně realizován, výrazně přispět k obnově a upevnění některých sociálních dovedností chlapců výchovného ústavu a tím podpořit proces jejich celkové resocializace.

Autor práce na základě svých pedagogických zkušeností si je vědom určitých rizik spojených s realizací takového programu, je si vědom celé řady nepříznivých okolností, jež mohou naplnění takového programu ohrozit. Současně ale trvá na tom, že bez neustálé snahy o tvorbu a následné zařazování preventivních resocializačních programů a aktivit do života chlapců výchovného ústavu by byla jakákoliv náprava iluzorní a výchovný ústav by se stal pouze jakýmsi přestupným a odkládacím zařízením, do něhož společnost „odkládá“ na přechodnou dobu problémové jedince na jejich patologické, či dokonce kriminální cestě životem.

Program sociální prevence bude vytvářen pro potřeby konkrétní výchovné skupiny, již má autor práce svěřenou do výchovné péče. To ale neznamená, že by tento program nemohl být s drobnými úpravami realizován v jiné výchovné skupině, či dokonce v jiném výchovném zařízení samozřejmě s přihlédnutím k personálním, ekonomickým, materiálním a dalších specifikům příslušných zařízení.

Cílem praktické části práce tedy bude:

- a) charakterizovat výchovnou skupinu z hlediska psychologicko – sociálního, zdůraznit závažná individuální specifika některých dětí a k nim při tvorbě samotného programu přihlížet,
- b) vytvořit ucelený a vzájemně navazující systém aktivit a činností, jejichž výsledkem bude komplexní působení na osobnost dítěte, jeho názory, postoje,
- c) vybrané aktivity přiblížit takovým způsobem, aby byl patrný jejich výchovný efekt a současně upozornit na některá pedagogicko – metodická úskalí jejich realizace,
- d) jednotlivé aktivity začlenit do celoročního výchovného plánu konkrétní výchovné skupiny a koordinovat je s dalšími vzdělávacími a výchovnými aktivitami příslušných školních zařízení,
- e) při tvorbě a realizaci programu respektovat i příslušné právní normy a zejména vnitřní řád výchovného zařízení.

V závěru této podkapitoly je nutné zmínit i některá konkrétní rizika, jež mohou realizaci programu sociální prevence ohrozit, případně snížit jeho výsledný efekt. Jedná se zejména o nízkou úroveň motivace samotných dětí pro zapojení se do příslušného programu, pro něž vlastní pobyt ve výchovném ústavu je trestem a záležitostí jim vnější společenskou autoritou (soudem) vnucenou, a tudíž apriori odmítanou.

Podobně riziková může být snaha o spolupráci s rodinou dítěte. Samozřejmě z hlediska maximální socializace by bylo velmi žádoucí zapojení některých rodinných příslušníků (rodiče, prarodiče, starší sourozenci) do vybraných aktivit, ale velmi často se jedná o rodiny se sociálně nežádoucím způsobem života a rodiny sociálně nepodnětné, kdy je velmi vhodné naopak děti z jejich negativního vlivu vymanit a teprve po osvojení si nových žádoucích norem, hodnot a způsobů chování je do rodiny postupně znovu začleňovat. Neznamená to ale, že by nebyly rodiny s opravdovým zájmem o děti a jejich život uvnitř ústavu. Spolupráce s nimi ale musí být velmi opatrná, postupná a vyžaduje značné množství pedagogického taktu a komunikačních dovedností ze strany pedagogického personálu.

Posledním zde zmiňovaným rizikem, resp. nepříznivým faktorem bude nemožnost zajistit kontinuitu a z ní plynoucí soustavnost výchovného působení a naplňování programu prevence. Tato neschopnost pramení z omezených možností personálu výchovného ústavu zajistit trvalou přítomnost dětí ve výchovném ústavu, přestože tato je nařízena soudem.

Bohužel, u dětí s nařízenou ústavní výchovou³⁴ je celkový režim a výchovné postupy mírnější než v případě ochranné výchovy³⁵, jež má podobu ochranného opatření, a tudíž nedílnou součástí zacházení s nimi je i realizace určité míry zabezpečení, jež jim znemožňuje svévolně opouštět výchovný ústav a případně se dopouštět další sociálně - patologické činnosti.

Důsledkem tohoto stavu je fakt, že v průběhu školního roku je v jedné výchovné skupině čítající zpravidla 6 až 8 klientů s nařízenou ústavní výchovou více než jedna třetina z nich dlouhodobě na útěku, resp. se zdržuje nepovoleně mimo ústav. Je zřejmé, že za takových okolností je velmi obtížné, ba téměř nemožné soustavně výchovně na chlapce působit.

Samozřejmě by bylo možné zmínit i další rizikové faktory jako např. nevyhovující materiální, stavební (ubytovací) podmínky, či neuspokojivou personální situaci spočívající v nedostatku kvalifikovaných pedagogických pracovníků, ale jejich rozbor a hodnocení přesahuje možnosti této práce a není ani jejím předmětem.

³⁴ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

³⁵ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

3.1 Charakteristika cílové skupiny

Velikost výchovné skupiny je přesně stanovena příslušnými právními normami,³⁶ v současnosti může mít výchovná skupiny nejméně 5 a nejvíce 8 klientů. Jak je v předchozí kapitole naznačeno, průměrný počet klientů v průběhu školního roku se pohybuje mezi 4 až 6 klienty, přičemž přibližně 2 až 3 klienti jsou v průběhu školního roku ze skupiny ze zákonných důvodů vyřazeni a stejný počet je do skupiny z diagnostického ústavu zařazen.

Další základní charakteristikou skupiny je, že se jedná o výchovnou skupinu mladistvých dětí s nařízenou ústavní výchovou. Jak ze zákona vyplývá,³⁷ jedná se z velké části o děti ze sociálně nepodnětného prostředí, tj. děti materiálně, zdravotně, emocionálně i výchovně zanedbané, které se ale ve většině případů současně dopouštějí společensky nežádoucího jednání. Soud ale v jejich případě posoudil jejich chování jako méně nebezpečné a nerozhodl o ochranné výchově, ale „pouze“ o ústavní výchově.

Všichni chlapci z této výchovné skupiny mají za sebou pestrou delikventní minulost a důvodem pro jejich umístění ve výchovném ústavu byly zejména opakované krádeže (7 z 8 klientů), zneužívání drog a jiných návykových látek (5 z 8 klientů), výrazná agresivita a z ní plynoucí sklony k násilnému jednání (6 z 8 klientů) a vedle těchto nejvýraznějších charakteristik mají všichni společnou silnou závislost na nikotinu, výrazné záškoláctví (opakovaně stovky vyučovacích hodin ve školním roce) a z něj plynoucí katastrofální nedostatek školních vědomostí a dovedností, u většiny chlapců je možné hovořit o funkční a u některých z nich i faktické negramotnosti. Současně je pro tuto výchovnou skupinu charakteristické narušené, či zcela dysfunkční rodinné zázemí, kdy větší část dětí pochází z neúplné, či rozvedené rodiny, pro niž je typická dlouhodobá nepřítomnost jednoho z rodičů (mimo jiné často z důvodu výkonu trestu odnětí svobody).

Další sociální specifika chlapců výchovné skupiny, jež autor práce získal rozborem anamnestických dat a během vstupního rozhovoru, jsou přehledným způsobem uvedena v příloze A.

³⁶ Zákon č. 109/2002 Sb., § 4, odst. 2, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

³⁷ Zákon č. 94/1963 Sb., § 46, o rodině, ve znění pozdějších předpisů

3.2 Použité metody

Realizace programu sociální prevence u klientů výchovného ústavu je z pedagogického hlediska záležitostí velmi komplikovanou, při jejíž realizaci je využívána celá řada pedagogických, resp. speciálně pedagogických metod a postupů, ale vedle nich zkušený vychovatel využije i některé metody diagnostické i psychologické, resp. terapeutické.

Společným jmenovatelem všech použitých metod je snaha o co nejpřesnější a nejvěrnější poznání osobnosti dítěte, navázání kontaktu mezi vychovatelem a dítětem, případně i získání jeho důvěry. Během samotné práce ve skupině pak jednotlivé metody sledují i snahu o posílení zdravé sebedůvěry dítěte, posílení jeho sebehodnocení a současně i posílení žádoucích vztahů a vazeb mezi členy skupiny, tj. posílení vzájemné spolupráce, respektu, ochoty naslouchat druhému atd. Nyní přiblížíme základní pedagogické metody a postupy.

Z hlediska posloupnosti výchovného procesu zmíníme nejprve metody diagnostické. Z této skupiny metod vychovatel ve výchovné skupině nejčastěji využívá metodu rozhovoru, zejména vstupního rozhovoru, jehož cílem je seznámit se s nově příchozím dítětem a informace, jež jsou uvedeny v osobním spisu chlapce a pocházejí z jeho pobytu v diagnostickém ústavu, konfrontovat s vlastním zjištěním.

Tento rozhovor by měl mít podobu přirozeného, pro chlapce zdánlivě nepřipraveného a neformálního rozhovoru, během něhož ověříme některé informace uvedené v komplexní diagnostické zprávě a současně navážeme kontakt s dítětem, pokusíme se zjistit jeho zájmy, představy a názory.

Metoda rozhovoru bude přirozeně součástí i dalšího výchovného působení na chlapce a umění vést tento rozhovor patří k základním pedagogickým dovednostem každého vychovatele. Na metodu rozhovoru v průběhu dalšího výchovného působení navazuje metoda pozorování, jež zpravidla bývá organickou součástí realizovaných výchovných aktivit.

Z oblasti standardních pedagogických metod jsou při práci s chlapci nejčastěji využívány metody přímo související s kolektivním charakterem výchovy. Tyto metody tvoří základní a nejdůležitější část celého procesu převýchovy. Spočívají v organizaci a metodice výchovných postupů při přímé práci s jednotlivcem i kolektivem a v práci s jednotlivcem prostřednictvím kolektivu. Jedná se o organizaci a náplň výchovy a vyučování ve škole, v dílnách nebo na pracovišti, v jehož obsahu a využívání má mravně narušená a delikventní mládež snad největší nedostatky.

Výchovná práce postupuje ve dvou směrech. Jedná se o individuální přístup k jednotlivým dětem a o systematické a plánovité vytváření kolektivu a jeho výchovu. Výchova kolektivu znamená vytváření adekvátních vztahů mezi jeho členy, morální profil členů kolektivu apod. Každý kolektiv, ať je jeho vnitřní atmosféra jakákoliv, na jednotlivce působí. Mínění kolektivu má často větší vliv na změnu postojů nezletilého než mínění vychovatele. Ani jeden z přístupů nelze opomenout, v některých obdobích jeden může převládat nad druhým. Z tohoto důvodu nelze striktně rozlišovat metody individuálního a skupinového (kolektivního) výchovného působení.

Další metody úzce souvisejí s celkovým cílem speciálně pedagogického působení na chlapce, to znamená, že sledují jeho celkovou reedukaci, kompenzaci a rehabilitaci.³⁸

Nejčastěji užívanými metodami jsou proto metoda vysvětlování uplatňující se nejen bezprostředně ve výuce, ale i při každodenní výchovné práci se skupinou, dále pak metoda povzbuzování sloužící k motivování dětí. Na tomto místě je třeba zmínit skutečnost, že právě povzbuzení a s ním spojené ocenění (pochvala) práce je pro mnohé chlapce, ač to zpravidla veřejně nepřiznají, významným impulsem, jenž může změnit jejich sebepojetí a sebehodnocení, a výrazně tak ovlivnit i jejich vztah k okolí a druhým lidem. Udělení pochvaly, věcná odměna, ocenění před rodiči, veřejností i spolužáky je projevem důvěry a ocenění kvality jednotlivce, což je skutečnost, se kterou se dítě často nesetkává.

Významné jsou i metody korektivní, jejichž smyslem je opravit, resp. odstranit nežádoucí způsoby chování klienta. Krajním formou těchto metod jsou kázeňské tresty a výchovná opatření, jež musí vždy respektovat zákonná omezení chránící osobnost klienta.

³⁸ SOVÁK, M. A KOL. *Defektologický slovník*. 3. vyd. Jinočany: Nakladatelství H+H, 2000, s. 189. ISBN 80-86022-76-5.

Zcela specifickými jsou metody psychoterapeutické a didaktické, s nimiž pracují zpravidla příslušně kvalifikovaní specialisté – učitelé ve speciální škole, resp. středním odborném učilišti a psycholog (psychoterapeut) v rámci psychoterapie s vybranými klienty.

Jednou z metod, která je v působení na svěřence používána, je autogenní trénink, který je aplikován skupinově nebo individuálně a je tak vlastně technikou širokého uplatnění. Zbavuje jedince nadměrného napětí či trémy a učí ho aktivizovat své síly. Upravuje některé tělesné pochody, snižuje tělesné a tím i psychické napětí, vytváří některé pozitivní mechanismy, které spolupůsobí např. při odstraňování poruch spánku, při neurotických potížích, i při odstraňování některých nežádoucích návyků apod.

Další z velmi často používaných metod jsou neverbální techniky. Neverbální projevy jsou zpravidla nasmírně nasyceny afektivním obsahem. Neverbální techniky umožňují snadněji a rychleji v některých případech otevírat zablokovanou cestu pro vytváření emotivity, než verbální projev. Vedou svěřence k prožívání vlastních pocitů, umožňují účastníkům dozvědět se mnoho o svém vnitřním životě, a čeho si zpravidla nejsou vědomi, umožňuje, aby nabyli korektivní zkušenosti.

Nejčastěji používané neverbální techniky jsou pantomima, kde se pracuje se stupňováním napětí a následného uvolnění a koncentrací pozornosti, psychogymnastika, kde se pracuje především s gesty, pohybem a mimikou. Velmi oblíbené jsou výtvarné techniky, které působí velmi silným dojmem a jsou pozitivní relaxační technikou. Na základě provedené techniky je stavěn řízený relaxační rozhovor s analýzou.

Škála pedagogických metod a postupů užívaných během realizace programu sociální prevence je ve skutečnosti širší, a proto některé další metody budou zmiňovány přímo u jednotlivých aktivit tohoto programu v dalších kapitolách práce.

3.3 Návrh programu sociální prevence

V následující kapitole představíme samotný projekt programu sociální prevence tak, jak byl zpracován pro výše popsanou výchovnou skupinu. V úvodu je třeba připomenout, že tento projekt vychází z celoročního plánu výchovně vzdělávací činnosti školského zařízení, tak jak jej zpracoval jeho ředitel. Tento dokument je pro všechny pedagogické pracovníky závazný, ale je koncipován natolik široce, že poskytuje dostatek prostoru pro pedagogickou aktivitu a kreativitu jednotlivých pedagogických pracovníků.

Vlastní výchovně vzdělávací činnost je rozdělena do několika oblastí, jež postihuje celkové spektrum úkolů stanovených zákonem³⁹ jednotlivým školským zařízením.

Výchovně vzdělávací program je zaměřen především na tyto oblasti:

- oblast režimových povinností,
- oblast zájmových činností,
- oblast hodnotového systému a postojů dětí,
- oblast vzdělávání,
- oblasti získávání praktických dovedností.

Každá z těchto oblastí bude následně rozpracována v celoročním výchovném plánu konkrétní výchovné skupiny (viz příloha B). Tento výchovný plán je současně kostrou, či osnovou vlastního programu sociální prevence.

³⁹ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

3.3.1 Oblast režimových povinností

Režimové povinnosti jsou chlapcům stanoveny ve vnitřním řádu zařízení, který je zpracován dle vyhlášky MŠMT č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Vnitřní řád prošel schvalovacím řízením u příslušného diagnostického ústavu.

Během školního roku dochází k porušování vnitřního řádu, a to nedovoleným opuštěním skupiny či ústavu, verbální agresí vůči pedagogickým pracovníkům i ostatním dětem ve skupině, nedodržováním stanoveného pořádku, ničením a poškozováním ubytovacích prostor a školských zařízení. Všechna tato porušení jsou řešena tzv. opatřeními ve výchově dle § 21 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy a v souladu s vnitřním řádem zařízení neboli uložením trestu.

Je třeba konstatovat, že stanovení jasných pravidel a norem dětem je jednou ze základních podmínek fungování školského zařízení a naplňování dalších oblastí výchovné práce. Současně je třeba uvést, že se jedná o soubor požadavků a nároků, jež jsou dětmi nejčastěji porušovány a celkově odmítány. Příčinou tohoto stavu jsou zejména nevhodné návyky z domácího prostředí, absence často jakéhokoliv smyslu pro povinnost, ale i poruchy ve struktuře osobnosti a poruchy pozornosti a chování tak, jak byly výše naznačeny.

Vést chlapce k dodržování stanoveného režimu a časové organizace dne je jedním z hlavních úkolů vedoucího vychovatele skupiny. Klíčovou se stává otázka motivace chlapců. Nejednodušší formou je využívání zákonem dané škály výchovných opatření (odměn a trestů) vycházející z nálezů a posouzení příslušného vychovatele, ale současně i aplikace transparentně nastaveného bodového systému, jenž bude odrážet míru naplnění stanoveného režimu. Vedle těchto osvědčených forem motivace využívá autor práce s úspěchem i méně formálních způsobů a postupů kontroly a motivace.

Jedním z nich je využití pravidelných setkání výchovné skupiny s vychovatelem, resp. dalšími pedagogickými a řídicími pracovníky zařízení. Na těchto setkáních se mohou děti k jednotlivým problémům vyjádřit, vzájemně je projednat, diskutovat s výchovnými pracovníky i navrhnout určitá opatření. Výsledkem pak bývá rozhodnutí vychovatele, či ředitele zařízení, jež může některá doporučení a názory reflektovat, ale současně i svěřením určitých samosprávných kompetencí vhodným chlapcům skupiny.

Tím se posiluje jejich vědomí odpovědnosti za svěřený úkol, pocit důležitosti vlastní osoby jednak před ostatními chlapci, ale i před personálem. Na druhou stranu ostatním chlapcům dává zažít důležitý pocit, že nejsou pouhým objektem výchovného působení, ale že sami, nebo prostřednictvím „svých zástupců“ mohou režim, musí respektovat.

Významně prosociálně působí i skutečnost, že se mladiství chlapci učí komunikovat s autoritou a současně se ale vůči ní nevymezují agresí a vzdorem. Umění hledat přijatelné kompromisy je jedním z nejdůležitějších vedlejších efektů tohoto přístupu.

Další z postupů výrazně přispívající k respektování stanoveného režimu, resp. povinností je snaha posílit zodpovědnost dětí za svěřený, či užívaný majetek. Obecně lze říci, že respekt k hodnotám a majetku druhých je u dětí výchovného ústavu minimální a projevuje se samozřejmě i v jejich vztahu k majetku výchovného ústavu.

Posílení zodpovědnosti vůči majetku lze zajistit tak, že chlapci sami budou zajišťovat jeho údržbu a drobné opravy. Tyto opravy se budou týkat prostor, v nichž jsou ubytováni.

Autorovi práce se velmi osvědčují společné brigády zaměřené na vymalování pokojů a společných kulturních místností, společné opravy nábytku, nátěry, upevňování polic atd. Právě takové činnosti posilují v dětech vedle vztahu ke svěřenému majetku i vědomí vlastních schopností a přispívají i k formování výchovného kolektivu.

3.3.2 Oblast zájmových činností

Oblast zájmových činností je nejdůležitější částí celého projektu, protože právě volný čas dětí skýtá nejvíce prostoru vychovateli skupiny pro zařazování vhodných aktivit podle svých představ a současně potřeb dětí.

Jedná se o velice široké spektrum aktivit, jejichž společným jmenovatelem je snaha o jejich realizaci v běžném sociálním prostředí, tj. „za zdí“ ústavu, dále pak možnost představit chlapcům zajímavé osobnosti sportu, kultury a veřejného života, kdy cílem je nabídnout chlapcům pozitivní vzory pro život a současně jim poskytnout zážitek komunikace s osobností, jež jim není nařízenou autoritou (na rozdíl od vychovatelů, učitelů a mistrů odborného výcviku). V neposlední řadě pak nabídnout chlapcům netradiční zážitky a zkušenosti, s nimiž se v běžném životě často nesetkávají, resp. jež jim jsou protiváhou do jisté míry stereotypního režimu každodenního života výchovné skupiny a výchovného ústavu jako celku.

Jednou z nejoblíbenějších oblastí trávení volného času je oblast sportovních činností, z nichž mezi chlapci jsou zejména oblíbené kolektivní míčové hry jako kopaná a basketbal, ale i další sporty např. stolní tenis – ten ale spíše plní úlohu zahánění nudy než sportu, jemuž je věnována soustavná činnost.

Při realizaci sportovních aktivit autor práce sleduje několik faktorů: zejména v případě kolektivních sportů (kopaná) organizovat hru takovým způsobem, aby se předcházelo projevům vzájemné agrese a napadání klientů, dále pak organizovat sport tak, aby byla rovnoměrně zastoupena část tréninková a část herní, resp. aby byli chlapci rovnoměrně a přiměřeně svým možnostem zatěžováni a docházelo tak postupně k rozvoji jejich pohybových dovedností a současně i osobnostních (volních) kvalit.

V tomto směru zastává nezastupitelné místo trénink lehkooatletických disciplín, jež mohou uspokojit touhu chlapců po soutěžení, v principu vylučují vzájemnou agresi a zranění, rozvíjejí jejich fyzický fond a v neposlední řadě jim umožňují i vzájemné soutěžení (zde je třeba zmínit pravidelné každoroční letní „olympiády“ dětí a chlapců z dětských domovů se školou a výchovných ústavů, jež jsou místem soutěžení, ale i kulturního a společenského styku mezi chlapci jednotlivých zařízení).

Významné místo v programu resocializace sehrává i sport nesoutěžního charakteru založený spíše na skupinovém zážitku a společném překonávání obtíží v mezních situacích. Zde s úspěchem výchovný ústav realizuje zimní a pobyty zpravidla týdenní pobyty v přírodě (na horách, či u vody). Výhodné je kombinovat některé „adrenalinové“ zážitky s besedami se zajímavými osobnostmi a ukázkami z jejich práce a činnosti. Velký úspěch má pravidelně setkání s členem horské služby, v létě se záchranáři, horolezci, vojáky. Představitelé těchto „mužných“ profesí jsou přirozenými vzory pro chlapce a ti se velmi snadno s nimi identifikují.

Další oblastí, jež je v projektu sociální prevence široce zastoupena, je problematika pracovních činností. Ty jsou jednak součástí režimových aktivit, jednak součástí širšího komplexu činností směřovaných k péči o celý areál školského zařízení a často i k péči o veřejná prostranství. Cíleně je věnována pozornost koncepci využívání odborné praxe především v produktivní práci učňů. Vedení výchovného ústavu využívá při zajišťování dostatku smysluplných pracovních aktivit spolupráce se samosprávou obce, a chlapci se tak mohou spolupodílet na úpravách veřejných prostranství, údržbě zeleně, opravách a natírání laviček a podobných činnostech.

Důležitou podmínkou pro zajišťování pracovních činností je jejich smysluplnost a užitečnost zejména pro děti a samozřejmě adresné ocenění za odvedenou práci.

S problematikou pracovních činností je spojena i otázka estetických (výtvarných) činností. Tyto činnosti mohou mít několikerou podobu. V rámci výchovné skupiny se její chlapci za dohledu vychovatele společně podílejí na estetizaci ubytovacích prostor. Zde je velmi obtížné skloubit individuální představy dětí o krásnu a současně naplnit ustanovení vnitřního řádu zařízení.

V tomto směru platí několik zásad, že při výzdobě nebudou využívány motivy zobrazující sex (nahá těla), násilí (zbraně, bojové scény ať už reálné, či filmové), motivy s rasovým podtextem. Konečné slovo má pochopitelně vychovatel, resp. ředitel zařízení. Autor práce ve výchovné skupině s úspěchem využívá i výsledků práce fotografického kroužku, jehož členové pracují dnes již výhradně s digitálními technologiemi, a tak jsou výsledky jejich práce velmi levné, snadno dostupné a využitelné právě při estetizaci vnitřních prostor.

Estetické činnosti mají i individuální podobu, kdy několik chlapců navštěvuje základní uměleckou školu v oboru hra na kytaru a svými hudebními dovednostmi poté doprovázejí různá slavnostní setkání a shromáždění dětí výchovného ústavu. Vybraní chlapci pravidelně úspěšně reprezentují naše zařízení na festivalech zájmové umělecké činnosti především hudebními a tanečními vystoupeními.

Velmi oblíbenou a z hlediska rozvoje kognitivních vlastností nezastupitelnou je oblast naučné a poznávací činnosti. Tato oblast přirozeně koresponduje se vzdělávacími aktivitami a poznatky získanými v rámci studia. Na rozdíl od studia na střední škole, jež má pevně stanovenou strukturu a vyžaduje od klienta disciplínu, kázeň a soustředění, a je proto u většiny z nich značně neoblíbené, tato forma odehrávající se ve volném čase a mající proto méně formální podobu dokáže přirozeně probouzet v klientech potřebu poznávat nové věci, vnímat nové zážitky, případně osvojovat si nové dovednosti. Více tak odpovídá jejich osobnostním specifikům, tj. osobnosti s poruchou pozornosti, zvýšeně dráždivé, hůře se soustředující na zadaný úkol a často hyperaktivní.

V průběhu školního roku jsou realizovány turistické vycházky a výlety s cílem poznávacím. Tyto zpravidla jednodenní výlety a exkurze jsou zapracovány jednak do ročního plánu výchovné skupiny, ale protože zpravidla probíhají pro několik výchovných skupin najednou, jsou začleněny i do ročního plánu školy.

Jedním z hlavních úkolů, jenž tyto výlety sledují, je snaha posílit vědomí dětí o regionu, v němž pobývají, a současně v nich posílit kulturně historické vědomí občana České republiky. Z těchto důvodů jsou turistické výlety plánovány tak, aby chlapci v průběhu roku navštívili například významné geograficko historické dominanty kraje, např. horu Říp, Milešovku, Ještěd, oblast národního parku Českého Švýcarska atd., z historických a kulturních památek pak například zámek ve Frýdlantu, Severočeské muzeum v Ústí nad Labem, ale i Národní muzeum a Technické muzeum v Praze.

Každému z výletů předchází určitá příprava a práce s klienty, kdy se při skupinovém sezení projedná cíl výletu, jeho průběh, klientům se přidělí některé úkoly jako např. v knihovně, či na internetu najít o cíli výletu základní informace, jeho historii, ilustrační fotografie, možnosti dopravy, občerstvení atd.

Tyto informace jsou následně graficky zpracovány, vytištěny a je z nich vytvořena příslušná informační nástěnka, ta je po skončení výletu doplněna o fotografie, pohledy a další drobnosti získané během výletu. Po čase je veškerý materiál nástěnky „archivován“ vychovatelem, to znamená, že je přehledně zpracován a tvoří součást jakési kroniky výchovné skupiny.

Právě při plánování výletů a exkurzí chlapci využívají služeb ústavní knihovny, která je pravidelně doplňována a v současnosti poskytuje i multimediální služby. Děti i mladiství mají k dispozici různá periodika, mohou se seznamovat s aktualitami v denním tisku.

Velmi oblíbenou činností je i práce s počítačem, resp. sledování různých vzdělávacích a populárně naučných pořadů na CD a DVD nosičích. V knihovně je také možné si provádět přípravu na vyučování a opakování učiva prostřednictvím výukových programů. Práce v knihovně a zejména práce s počítačem, zejména na internetu musí probíhat pod dozorem příslušného vychovatele.

Práce v knihovně může být vnímána jako součást jedné z činností dětí a tou je příprava na vyučování. Tato příprava musí probíhat pravidelně, je organickou součástí časového rozvrhu dne a je aktuálně rozšiřována podle potřeb chlapců i školy.

Nezbytným prvkem naučné činnosti je i výchova k sebeobsluze a sociálním dovednostem. Chlapci jsou seznamováni s možnostmi jednání na různých úřadech tak, aby byli schopni zařídit si některé základní úkony (průkazy totožnosti, žádosti, náležitosti uzavírání pracovního poměru apod.). Tyto činnosti jim pokud možno vysvětluje zaměstnanec – úředník příslušného úřadu.

Do oblasti zájmových činností je možné zařadit i velmi širokou a ne přesně definovatelnou oblast tradičně nazývanou pasivní trávení volného času. Jde především o vytváření prostoru pro osobní volno klientů, i když jen málokdy se jedná o zcela pasivní trávení tohoto volna. Lépe je hovořit o osobním volnu bez organizované činnosti.

Mezi oblíbené činnosti klientů patří psaní dopisů rodinám, přítelkyním apod. a dle zájmu a časových možností mohou sledovat dokumentární televizní pořady, sportovní přenosy a zprávy, případně i vychovatelem odsouhlasené další televizní pořady. Podobně se chlapci mohou věnovat některým sportovním aktivitám (mezi nejoblíbenější patří stolní tenis), stolním hrám, poslechu hudby a dalším činnostem.

Shrneme-li tuto podkapitolu, můžeme říci, že oblast zájmových činností tvoří velmi významnou část programu sociální prevence, ve své šíři umožňuje vychovateli citlivě reagovat na individuální potřeby dětí výchovné skupiny a současně výrazně přispívat k maximálnímu rozvoji jejich osobnostních kvalit.

Zájmové aktivity jsou na druhou stranu chlapci velmi dobře akceptovány, vnímají je jako nejméně direktivní část v životě ústavu, a přestože dochází občas z jejich strany k jejich zlehčování, ve skutečnosti jsou jimi výrazně ovlivněni.

3.3.3 Oblast hodnotového systému a postojů dětí

Oblast hodnotového systému autor práce považuje za nejdůležitější část projektu sociální prevence, současně ale za oblast nejobtížněji realizovatelnou. Jejím smyslem je nejen děti přimět k plnění stanovených úkolů, povinností a režimu, ale pokusit se o to, aby prezentované hodnoty a normy byly v průběhu výchovného procesu tzv. zvnitřněny, tj. aby chlapci sami pochopili příčinu svých problémů, uvědomili si rezervy, jež mají v oblasti mezilidské komunikace a pokusili se je s pomocí vychovatele zaplnit.

Tyto dovednosti je možné dětem předat formou tzv. speciálně pedagogického, resp. do určité míry psychoterapeutického působení – v zařízení pracují speciální pedagogové a psychologové, kteří se velmi intenzivně věnují zejména individuální práci s chlapci, pomáhají jim řešit složité situace ve vztazích k rodičům, sourozencům, včetně akceptace ústavního života a jeho zákonitostí.

Psychoterapeutické aktivity zejména ve své individuální podobě nejsou předmětem této práce, protože jejich realizace přísluší pouze příslušně kvalifikovanému psychoterapeutovi. Autor se proto pokusil naznačit možnosti, jež pedagogickému pracovníkovi (vychovateli, speciálnímu pedagogovi) dává aplikace některých technik sociálněpsychologického výcviku do práce s výchovnou skupinou. Podmínkou realizace je, aby příslušný pedagogický pracovník absolvoval vhodný výcvik v dostatečné délce a současně aby se nejprve účastnil jeho realizace spíše jako pomocník vedoucího – člen skupiny. Ve srovnání s psychoterapií časové a finanční nároky na absolvování sociálněpsychologického výcviku nejsou tak velké, a proto jeho absolvování a následné využívání ve výchovné praxi je mnohem dostupnější.

Sociálněpsychologický výcvik poskytuje dětem „*postupy a metody, s jejichž pomocí lze zlepšit lidskou komunikaci, vztahy mezi lidmi, zvýšit sociální kompetence v nejrůznějších profesionálních rolích a jak se vyhnout tomu, co je v soužití lidí v menších či větších skupinách nebezpečné.*“⁴⁰

Sociálněpsychologický výcvik může mít řadu podob, ale vždy je třeba při něm respektovat určitá pravidla a podmínky platná jak při jeho přípravě, tak při samotné realizaci. V případě výchovné skupiny chlapců výchovného ústavu je nutné postupovat o to opatrněji, čím problematičtější je vlastní skupina, a právě skupina mladistvých klientů s nařízenou ústavní výchovou je jedna z nejobtížnějších. Při jejím formování je třeba přihlížet k několika faktorům, jež jsou specifické od běžných výcvikových skupin. Mezi nejvýraznější řadíme osobnostní specifika členů skupiny (viz kap. 3.1), dále pak skutečnost, že členové skupiny jsou dlouhodobě pohromadě i mimo skupinové setkání, z čehož plyne, že řada témat a problémů otevřených ve skupině může být přenášena i do každodenního života (tento fakt může mít pozitivní i negativní důsledky).

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že aktivity sociálněpsychologického výcviku musí být zařazovány do života skupiny zcela nenásilně (mohou být uvedeny v týdenním plánu práce, ale jejich zařazení bude časově variabilní), výhodné je rovněž je zařazovat formou „společenských her“ během víkendových a sportovních pobytů, při pobytu na horách apod.

V následujícím odstavci přiblížíme alespoň některé z aktivit výcviku, jež se nejvíce osvědčily a jsou nejvhodnější pro chlapce výchovné skupiny. Domníváme se, že není smyslem této práce podat komplexní a do detailu rozpracovaný projekt sociálně psychologického výcviku. Techniky, jež budou zmíněny, naznačují pouze základní rámec potřebný k jejich provedení, ale pochopitelně nechávají prostor pro individuální rozpracování. Aktivity se vesměs zaměřují na problematiku mezilidské komunikace a sociální inteligence jako takové. Neméně důležitým efektem je ale i možnost sebepoznání, poznávání druhých i zvládání konfliktů, cílen nemůže být osvojení si „teoretických „poznatků, ale praktický osobní zážitek.

⁴⁰ KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK a J. VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie III*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001, s. 9. ISBN 80-247-0180-4.

Bez ohledu na to, jakou techniku a v jaké podobě použijeme, je vhodné při práci se skupinou respektovat některé zásady,⁴¹ jež jsou s chlapci prodiskutovány a zformulovány na základě vzájemné shody. Zde uvádíme několik z osvědčených:

Pravidlo STOP, jež dává každému z dětí možnost se neúčastnit dané aktivity, aniž by musel vysvětlovat proč. Bude ale přítomen aktivitě, nebude do ní (nevhodně) zasahovat, a pokud by chtěl, může do ní zapojit.

Zásada TOLERANCE k názorům druhých, kdy kromě extrémních názorů je možné a vhodné prezentovat co nejvíce názorů, pohledů. Ostatní chlapci je nebudou znevažovat, zesměšňovat, nebudou na ně reagovat nepřiměřenou agresí.

OCHRANA JEDINCE I SKUPINY říká, že všechny informace, jež jsou ve skupině zveřejňovány, nebudou nikým zneužity. Zde leží velká odpovědnost na vedoucím aktivity, aby včas dokázal rozlišit problematičnost situace a dokázal aktivitu usměrnit vhodným směrem. Lépe je ale volit takové aktivity, z nichž rizika zneužití nevznikají.

Ze zásad určených spíše vedoucím aktivit můžeme uvést alespoň UMĚNÍ MLČET, respektive nepoučovat, nementorovat a nepodávat hotová řešení, ale naopak mlčením ve vhodnou chvíli vytvářet prostor pro vlastní aktivitu chlapců a také zásadu SOCIÁLNÍHO VZORU, kdy vedoucí aktivity by měl sám jít příkladem v činnosti, v plnění úkolů atd.

Samozřejmě škála dalších zásad a pravidel by byla mnohem delší, ale každý vedoucí sociálněpsychologického výcviku si časem zformuluje své vlastní podle svých potřeb a představ.

Pro potřeby dětí je velmi vhodné rozvíjet jejich schopnost vzájemné komunikace s cílem vybírat takové aktivity, na nichž se nejlépe projeví nedostatky a zábrany v mezilidské komunikaci. Zde jsou velmi oblíbené jakékoliv formy tzv. neobvyklého diktátu, tj. aktivity zaměřené na jednostranné předávání informací a problémy s nimi spojené. Velmi vhodné je využití tzv. Leavittových čtverců⁴² (viz příloha E), jejichž zakreslení podle diktátu může mít různé stupně obtížnosti a vždy při nich naráží na některé komunikační nedostatky, vyjadřovací neobratnosti apod.

⁴¹ KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK a J. VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie III*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001, s. 29. ISBN 80-247-0180-4.

⁴² KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK a J. VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie III*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001, s. 52-53. ISBN 80-247-0180-4.

Pro svůj dynamičtější charakter jsou velmi vhodné i aktivity kombinující různé formy komunikace s praktickou činností, např. tvorbou či stavbou objektů. Zde autor s oblibou využívá řadu forem aktivity v literatuře nazývané jako stavba domu.⁴³ Podstatou této aktivity je budování „stavby“ podle vzoru na základě přenosu informací, to znamená, že se skupina rozděluje na „pozorovatele, spojky a budovatele“ a na základě jejich vzájemné komunikace vzniká replika vzorové stavby. Tuto aktivitu lze pojímat i jako soutěž dvou družstev, může mít různé formy obtížnosti i sama stavba se dá realizovat z materiálu momentálně dostupného (např. při pobytu v přírodě různé kombinace dřeva, papíru, kamení apod.).

Velmi významné jsou i aktivity zaměřující se na kooperaci ve skupině, schopnost vést dialog, hledat kompromis, společný závěr apod. V této oblasti existuje řada technik vycházejících z hledání všeobecné shody v případě emocionálně vypjaté situace, kdy každá volba je svým způsobem chybná. Právě vedení diskuse o volbách, přesvědčování druhého, hledání argumentů a schopnost naslouchat názoru druhého jsou sociální dovednosti, jež často klientům výchovného ústavu chybějí.

Do této skupiny technik patří např. takové aktivity v literatuře tradičně nazývané Návrat z Hrubého vrchu (viz příloha F) nebo tzv. transplantace srdce (viz příloha G), jež jsou založeny na stanovení určitého pořadí priorit (potřebnost určitých věcí, preference osob v případě transplantace srdce atd.), přičemž o individuálním pořadí se dále vede diskuse, hledá se společný kompromis, případně se porovnává s expertním názorem (optimálním pořadím, pokud existuje).

Výčet technik sociálněpsychologického výcviku je velmi široký. Každý absolvent takového výcviku si jich v jeho rámci osvojí celou řadu a záleží pak jen na něm, které z nich využije ve své praxi.

Autor této práce se domnívá, že využívání vybraných technik a aktivit je jednou z cest, jak přivést klienty výchovné skupiny k hlubšímu zamyšlení nad sebou, nad vztahy, do nichž vstupuje, a nad způsobem života, který vedl. Může přispět ke zlepšení celkové atmosféry ve výchovné skupině a navodit i otevřenější vztahy mezi chlapci a vychovatelem.

⁴³ KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK a J. VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie III*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001, s. 54. ISBN 80-247-0180-4.

3.3.4 Oblast vzdělávání a získávání praktických dovedností

Poslední oblastí projektu sociální prevence je oblast vzdělávací a s ní spojená problematika získávání potřebné kvalifikace, resp. znalostí a dovedností, jež chlapcům umožní samostatně se uplatnit v praktickém životě. Jedná se o oblast, jež není řešena na úrovni výchovné skupiny, ale je dána statusem výchovného zařízení, jehož je příslušná škola součástí.

Chlapci výše popsané výchovné skupiny jsou vzhledem ke svému věku a předchozí školní neúspěšnosti zařazeni ke studiu na střední škole, resp. v jejím rámci studují ve dvou a výjimečně i tříletých učebních oborech. Rozbor učebního plánu jednotlivých učebních oborů není předmětem této práce, vychovatel nemá mnoho možností jej ovlivnit, přesto je vhodné být informován o studiu chlapců výchovné skupiny a spolupracovat s jednotlivými pedagogy a mistry odborného výcviku při řešení problémů při výuce, odborném výcviku a dalších školních činnostech.

Vzhledem k všeobecné nízké úrovni znalostí a vědomostí dětí se velmi osvědčilo zintenzívnění a individualizace přípravy na vyučování v době stanovené k samostudiu vnitřním řádem. U jednotlivců byla věnována pozornost specifickým poruchám školních dovedností, jež u mnohých přetrvávají i po patnáctém roku života. Ve spolupráci s jednotlivými učiteli vychovatelé realizují procvičování a opakování učiva. Byl zpracován a realizován systém k nápravě těchto poruch, jehož realizací je pověřena škola.

Chybějící znalosti v základním učivu řeší učitelé výukou v odděleních, individuálním přístupem, zvláštními úkoly, doučováním a volbou dalších přijatelných metod. Na výuku navazuje systém mimoškolních zájmových aktivit (kroužky hudební, sportovní, keramický, dramatický, turistický apod.).

Zařízení disponuje kvalitní tělocvičnou, hřišti na míčové hry, tenisovým kurtem a může využívat i fotbalové hřiště v blízkosti zařízení. Velmi využívané jsou i specializované učebny výpočetní techniky, hudební výchovy, výtvarná a keramická dílna, dílna polytechnická.

Za největší problém v oblasti vzdělávání, jev současnosti prakticky neřešitelný brání skutečně efektivnímu vzdělávání, je možno považovat vysoké procento úteků dětí z výchovného ústavu dlouhodobě pobývajících mimo ústav na útěku. Absence ve výuce a odborném výcviku z nich pramenící znamenají, že mnozí děti nejsou schopni dokončit studium v řádném termínu, opakují ročníky a v okamžiku propuštění v ústavní výchovy většinou ve studiu nepokračují (nebo pouze formálně) a okamžikem dospělosti zůstávají zcela bez vzdělání a kvalifikace.

Za velmi efektivní nástroj sloužící k propojení složky výchovné a vzdělávací autor práce považuje částečné zapojení vychovatelů do výuky, či alespoň jejich účast na některých aktivitách formou náslechnů – hospitací. Velmi pozitivně hodnocené je zejména spolupráce mezi vychovatelem a mistry odborného výcviku při zapojování dětí do různých údržbářských prací a oprav v rámci výchovného ústavu, případně i využívání nových poznatků a dovedností při přípravě některých významných akcí v životě ústavu (např. mikulášská besídka, štedrovečerní večere apod.). Právě u takových činností se stírá rozdíl mezi školní a mimoškolní (volnočasovou) činností.

ZÁVĚR

Autor se pokusil v této bakalářské práci postihnout významný sociální fenomén dnešní doby sociální patologie se zaměřením na dětského, respektive mladistvého pachatele sociální patologie. Je si současně vědom skutečnosti, že postihnout tento významný fenomén v celé jeho šíři v rozsahu odpovídající bakalářské práci je velmi obtížné.

Autor práce se proto pokusil v první – teoretické – části práce postihnout alespoň základní aspekty sociální patologie, zejména se pokusil vymezit na základě studia příslušné literatury základní pojmy, jako jsou sociální normalita, sociální patologie, resp. sociální deviace. V následující části se autor pokusil pojmenovat nejvýznamnější ze sociálně patologických jevů.

Významnou část práce věnoval i samotné osobnosti dětského pachatele sociální patologie se zaměřením na jeho nápravu a odstranění sociální patologie z jeho života, další část věnuje i otázce ochranné a ústavní výchovy v systému sociálně právní ochrany dětí a mládeže, resp. výchovnému ústavu a dětskému domovu se školou, jež ústavní i ochrannou výchovu realizují.

Na teoretickou pak navazuje praktická část bakalářské práce, v níž se autor na základě svých profesních zkušeností pokusil vytvořit nárys projektu prevence sociálně patologických jevů pro konkrétní výchovnou skupinu mladistvých klientů s nařízenou ústavní výchovou. Skupinu klientů s nařízenou ústavní výchovou zvolil vědomě ze dvou důvodů: jednak s nimi má největší profesní zkušenost (jak u dětí, tak i u mladistvých), jednak ústavní výchova je svým zákonným určením opatření mírnější, jež má dítě – klienta především ochránit před negativními vlivy prostředí a prostřednictvím speciálních výchovných postupů mu pomoci s osvojením si nových prosociálních vzorců chování a jednání.

Samotný projekt vychází ze základních právních předpisů upravujících činnost výchovného ústavu, následně i z plánu práce výchovného ústavu na příslušný školní rok. Tyto závazné předpoklady se poté promítají do plánu práce příslušné výchovné skupiny, jež tvoří základ vlastního projektu sociální prevence. Celý projekt je rozdělen do několika základních oblastí, jež se ale ve skutečnosti prolínají a vyjadřují tak jednotu výchovně vzdělávacího působení na děti. Klíčovou úlohu v celém projektu pochopitelně sehrává oblast režimových povinností, resp. oblast vzdělávání a získávání praktických

dovedností, ale autor práce stejný důraz klade na oblast zájmových činností, jež při vhodné organizaci a realizaci mohou chlapcům poskytnout největší míru sociální interakce a pozitivních sociálních zkušeností. Velmi významnou, ale současně i nejobtížněji realizovatelnou je oblast rozvoje hodnotového systému a postojů dětí, již je možno rozvíjet formou aktivit sociálně psychologického výcviku, různých sociálních her, v ideálním případě formou nejlépe individuální psychoterapie.

Bez ohledu na oblast činnosti se autor v návrhu tohoto projektu snažil realizovat několik základních principů, a to princip maximální přiměřenosti, otevřenosti spočívající jednak v otevřeném přístupu vychovatele ke svým dětem, dále v otevřenosti vnějším podnětům, kdy se výchovní pracovníci snaží dětem zprostředkovat maximum pozitivních podnětů z běžného života, ale i v otevřenosti novým nápadům a podnětům.

Žádný projekt ve výchovné či převýchovné oblasti není možné chápat jako jednu pro vždy hotový a dokonalý, ale naopak vždy je třeba k němu přistupovat jako k určitému vodítku, návrhu a námětu, jenž může jeho uživatele inspirovat k vlastní výchovné práci reflektující jeho osobní specifika a současně i specifika jeho klientů. Z tohoto důvodu byl sice projekt koncipován pro podmínky výchovného ústavu v Boleticích, ale je natolik univerzálně pojat, že může být využit i v jiných výchovných zařízeních obdobného typu. Dále pak projekt sledoval i princip smysluplnosti a užitečnosti všech činností a aktivit jednak pro samotné klienty, ale pochopitelně i pro samotné výchovné zařízení.

Autor práce se domnívá, že v této podobě je projekt životaschopný, realizovatelný s přiměřenými náklady a přijatelný jak pro samotné chlapce, tak i pro pedagogický personál. Nezodpovězenou tak zůstává pouze otázka jeho efektivity, tj. do jaké míry může přispět k redukci sociální patologie v životě mladistvých chlapců výchovného ústavu. Autor práce ale věří, že v podobě jak je navržen, projekt rizika sociální patologie dětí nezvyšuje a při jeho zodpovědné realizaci dokonce redukuje, jeho skutečná efektivita se může projevit ale až s určitým časovým odstupem.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

Knihy

- ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. 1. vyd. Praha: Eurounion s.r.o., 1998. ISBN 80-85858-70-3.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Budka, 1996. ISBN 80-901549-0-5.
- HORÁK, J., J. JOSÍFKOVÁ, J. NOVOTNÁ a M. ŠTĚPANOVIČ. *Výchovné problémy současné školy*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2001. ISBN 80-7083-537-0.
- JANĎOUREK, J. *Úvod do sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3.
- KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK a J. VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie III*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-0180-4.
- KOMENDA, A. *Sociální deviace, historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-244-0019-7.
- KUTÍNOVÁ, Z. a M. WIEDENOVÁ. *Úvod do psychologie pedagogické a sociální*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2001. ISBN 80-7083-550-8.
- MÜHLPACHER, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2511-5.
- NIKL, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2000. ISBN 80-7251-033-9.
- NÝVLTOVÁ, V. *Psychopatologie pro speciální pedagogy*. 2. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-85-3.
- PEŠATOVÁ, I. a D. ŠVINGALOVÁ. *Úvod do speciálně pedagogické a sociální problematiky*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2005. ISBN 80-7083-985-6.
- RENOTIÉROVÁ, M., L. LUDÍKOVÁ, A KOL. *Speciální pedagogika*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. ISBN 80-244-1073-7.
- ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6.
- SOCHŮREK, J. *Vybrané vizitoly ze sociální patologie. I. díl Úvod do sociální patologie, sociálně patologické skupiny*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2001. ISBN 80-7083-494-3.
- SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie II. Díl Sociálně patologické jevy*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2001. ISBN 80-7083-495-1.
- SOVÁK, M. A KOL. *Defektologický slovník*. 3. upravené vyd. Jinočany: Nakladatelství H+H, 2000. ISBN 80-86022-76-5.
- STEJSKAL, F., M. KNÝ a J. VOTRUBA. *Sociálně patologické jevy dětí a mládeže v České republice*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1999. ISBN 80-7251-008-8.

ŠVINGALOVÁ, D. *Kapitoly z psychologie II. díl – psychologie osobnosti*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2002. ISBN 80-7083-614-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

Zákony a interní normy

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů

Výroční zpráva Výchovného ústavu, Dětského domova se školou, Střediska výchovné péče, základní školy, střední školy a školní jídelny, ul. Vítězství 70, Děčín za školní rok 2011/2012

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A - Charakteristika cílové skupiny.....	I
Příloha B - Celoroční výchovný plán.....	II
Příloha C - Týdenní výchovný plán.....	VII
Příloha D - Fotografický materiál ústavu.....	VIII
Příloha E - Leavittovy čtverce.....	X
Příloha F - Návrat z Hrubého vrchu.....	XII
Příloha G - Transplantace srdce.....	XIV

PŘÍLOHA A

Charakteristika cílové skupiny

Klient	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Typ bydlení	RD	B 2+1	B 2+1	B 2+2	RD	B 1+1	B 3+1	B 2+1	B 3+1	B 3+1
Vlastní pokoj (dětský)	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ano	ne
Počet sourozenců	3	2	3	3	0	1	5	2	2	1
Rodina	Ú	N	N	N	Ú	N	Ú	N	N	N
Klasifikace matky/otce	SOU / USO	0 / SOU	0 / 0	0 / 0	ÚSO / SOU	SOU / 0	SOU / 0	0 / 0	SOU / SOU	SOU / 0
Delikvence rodičů	0 - PO		0 - PO	0 - VTOS		0 - VTOS	0 - VTOS	0 - PO		0 - VTOS
Důvod umístění	K D A Z	K D A Z	K D A Z	Z	K D A	Z	K A	K	Z	K D A
LMD a SPU	ano	ano	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ne	ano
Ročník šk. docházky	11	12	11	10	10	11	11	10	12	10

Vysvětlivky

Typ bydlení

Vlastní pokoj (dětský)

Rodina

Klasifikace matky/otce

Delikvence rodičů

Důvod umístění

LMD a SPU

Ročník šk. docházky

RD - rodinný dům **B** - byt, velikost

ano - je v dětském pokoji sám nebo se sourozenci **ne** - dětský pokoj v bytě či v domě není

Ú - úplná rodina **N** - neúplná rodina

SOU - vyučen v učebním oboru **ÚSO** - vzdělání s maturitou **0** - bez kvalifikace a vzdělání

PO - podmíněně odsouzen **0 - VTOS** - otec ve výkonu trestu odnětí svobody

K - krádeže, resp. loupeže **D** - zneužívání drog **A** - agresivní chování **Z** - záškoláctví, školní neúspěšnost

ano - diagnostikována lehká mozková disfunkce a specifická porucha učení

ukončený ročník školní docházky - 9 a více let = ukončená ZŠ a současné studium v učebním oboru

PŘÍLOHA B

Celoroční výchovný plán pro 1. výchovnou skupinu s nařízenou ústavní výchovou

Na školní rok 2012 – 2013

Zpracoval:

Tato výchovná skupina je složena z mladistvých chlapců ve věku 15 – 18 let, kteří mají nařízenou ústavní výchovu.

Výchovné působení v této skupině plní funkci vzdělávací, výchovnou, sociální a zdravotní. Podmínkou výchovného úspěchu je pravidelnost, denní režim, důslednost, trpělivost a vytrvalost. Toho lze dosáhnout využitím vhodných výchovných prostředků tak, aby chlapce motivovaly ke kázni, sebeovládání, získávání sociálních a hygienických návyků a upevňování správných mravních norem. Důležitou součástí působení je i příprava chlapců na život po odchodu z výchovného zařízení. Je stále nutné jim připomínat úctu k dospělým, respekt k nastoleným a vyžadovaným normám a pravidlům, ale zároveň i ke stejně starým kamarádům a zároveň i k sobě samotným. Chlapci si musí uvědomit, že pravdu nemá ten, kdo nejvíce křičí, je více vulgární, či má větší fyzickou sílu, ale ten, který si věci umí odvodit, zdůvodnit, resp. přijmout, což získává každý jednotlivec pouze prostřednictvím vzdělání a soustavným rozvojem rozumových, komunikačních, mravních a sociálních kompetencí.

Nedílnou součástí výchovy chlapců je jejich vzdělávání. Získávání teoretických, ale i praktických znalostí a dovedností. Na tuto část jejich života ve výchovné skupině se zaměřuje řízená činnost v odpoledních hodinách – samostudium a příprava na vyučování ve spolupráci s vychovatelem, pracovní činnosti, společenské chování, výtvarná a estetická činnost a v neposlední řadě i sportovní činnost.

Jelikož se jedná o chlapce, kteří mají možnost se během svého pobytu ve výchovném ústavu se vyučit, je zde u mnohých z nich předpoklad, že po zdárném vyučení se mohou úspěšně zapojit do civilního života. Proto je vhodné je prostřednictvím různých aktivit (besedy, přednášky, exkurze, sociálně-psychologický výcvik) na tuto skutečnost připravit. Musí si uvědomit, že za jejich případný neúspěch nemůže nikdo jiný než oni sami a musí se proto naučit přijmout odpovědnost za svůj život a případné důsledky svého jednání. Útěk k drogám a alkoholu, případně útěk z rodiny a výchovného ústavu jen zhoršuje jejich postavení a vyhlídky na budoucí život.

Je pravdou, že většina jejich rodičů žije na okraji společnosti a nevytváří jim dostatečně podnětné prostředí pro jejich osobnostní rozvoj (v některých rodinách je zcela běžné nepřiměřené užívání alkoholu, zneužívání drog, dlouhodobá nezaměstnanost, jež často přechází do úmyslného vyhýbání se práci a parazitování na sociálních dávkách atd.). Někteří rodiče dokonce nabádají a podněcují své děti k trestné činnosti s odůvodněním, že do 15 let nemohou být trestně stíháni, resp. jako mladiství mají mnohem nižší trestní sazby. V tomto směru je nutné na chlapce intenzivně působit a snažit se eliminovat negativní vliv rodiny. Na druhé straně rodiny, jež s námi spolupracují a mají zájem o výchovu, resp. o vyučení vlastního syna, je nutné v jejich snaze podporovat, posilovat pozitivní kontakty s vlastními dětmi, resp. snažit se případně i zapojit do života výchovné skupiny.

Většina chlapců v této výchovné skupině soustavně požívá alkoholické nápoje, všichni mají nějakou zkušenost s drogami (někteří i s nitrožilní aplikací drog), všichni jsou těžcí kuřáci s denní spotřebou min. 15 – 20 cigaret. Proto je nutné jim neustále vysvětlovat, že drogy ničí organismus a berou jim jimi tak zdůrazňovanou svobodu. Je nutné jim formou přednášek, besed ale i výchovných rozhovorů připomínat případy úmrtí drogově závislých, nejlépe těch, které osobně znali. Ačkoliv často ostentativně pohrdají těmi, kteří drogám propadli, a sami o sobě tvrdí, že jim se to stát nemůže, běžně užívají alkohol, kouří a experimentují zejména s marihuanou a těkavými látkami. Proto nezastupitelnou úlohu sehrává protidrogová prevence, jež má zpravidla kolektivní podobu a prolíná se většinou kolektivních výchovných aktivit.

Obsahem výchovy je vytvořit bezpečné a tvořivé prostředí, projevit pochopení a zájem o chlapce jako individuality. Je nutné chlapce motivovat k činností, jež přináší pocit uspokojení, dávají příležitost k seberealizaci a uvědomění si hodnoty vlastní osobnosti. Stejně tak je důležité se soustředit na podporování zdravého tělesného a duševního vývoje chlapců. Vzhledem k individuálním zvláštnostem a výrazné osobnostní vyhraněnosti je nutné kombinovat řadu forem a metod práce v souladu s pedagogickými zásadami náročnosti, přiměřenosti, soustavnosti a posloupnosti.

Klíčovou podmínkou úspěšného výchovného působení je úzká spolupráce nejen mezi výchovnými pracovníky navzájem, ale i s ostatními pracovníky ústavu. Je proto nutné se pravidelně informovat o výsledcích klientů ve škole, v mimoškolní zájmové činnosti, spolupracovat se sociálními pracovníky při získávání informací z rodiny apod.

Kolektivní úkoly pro školní rok 2012/2013

Září

- Ubytování výchovné skupiny
- Společná výzdoba ubytovacích prostor
- Seznamovací aktivity v rámci setkání skupiny a formulace společných pravidel a zásad soužití ve skupině
- Ustanovení samosprávy skupiny (volba vedoucího a jeho zástupce)

Říjen

- Dokončení výzdoby ubytovacích prostor
- Výzdoba a úklid svěřeného úseku školy
- Podzimní práce a úklid ne svěřeném úseku zahrady
- Beseda ke škodlivosti drog a alkoholu s pracovníkem protidrogové komunity
- Pravidelné setkání skupiny spojená s realizací technik sociálně psychologického výcviku

Listopad

- Výroba draků, létajících modelů a jejich prezentace na Drakyádě
- Celodenní výlet na.....spojený s pobytem v přírodě a sběrem lesních plodů
- Soutěž ve střelbě ze vzduchovky
- Víkendový závod v běhu do vrchu
- Pravidelné setkání skupiny zaměřené na problematiku školní neúspěšnosti a zvládání konfliktů ve škole

Prosinec

- Společná vánoční výzdoba ubytovacích prostor
- Návlek vystoupení na společné předvánoční besídce
- Výroba a balení vánočních dárků pro rodinné příslušníky, resp. pedagogické pracovníky a kamarády
- Vánoční setkání skupiny (vánoční zvyky, Vánoce v rodině, jejich prožívání atd.)
- Setkání skupiny před odjezdem na Vánoce, resp. příprava oslavy vánočních svátků s chlapci, kteří zůstávají v ústavu

Leden

- Výlet do přírody ve spolupráci s členy Mysliveckého sdružení (krmení a pozorování zvěře)
- Ústavní turnaj ve stolním tenise
- Setkání skupiny (reflexe vánočních svátků, pobytu doma, vytyčení společných cílů na následující období)
- Program prevence kriminality (přednáška a beseda s přísl. PČR specializujícím se na kriminalitu mládeže)
- Změna výzdoby ubytovacích prostor skupiny na základě projednání ve skupině

Únor

- Návštěva botanické zahrady v Liberci
- Zimní lyžařský pobyt na horách
- Zimní turnaj v dáme v rámci skupiny, resp. celoustavní turnaj
- Vycházka na Úřad práce a následná diskuse s jeho pracovníky o možnostech a problémech pracovního uplatnění

Březen

- Návčik vystoupení a účast na celoustavní pěvecké, hudební a taneční soutěži
- Úklid venkovních prostor a zahrady po zimě a zahájení jarních prací
- Návštěva okresního vlastivědného muzea
- Skupinový turnaj v nohejbale

Duben

- Pěší výlet spojený s překonáváním zátěžových situací (zrychlený přesun, ručkování na laně atd.) a závěrečným táborákem
- Příprava na závěrečné učňovské zkoušky formou samostudia a vzájemných konzultací
- Příprava na letní olympiádu

Květen

- Příprava na letní olympiádu
- Příprava na závěrečné zkoušky
- Víkendový pobyt v přírodě (stanování, turistika, orientace a pohyb v terénu, beseda a ukázky činnosti hasičského záchranného sboru)
- Úprava venkovních prostor a práce na zahradě

Červen

- Týdenní pobyt na letní olympiádě klientů výchovných ústavů pro mládež
- Závěrečné učňovské zkoušky
- Závěrečné posezení skupiny a rozloučení se s odcházejícími chlapci (táborák)
- Příprava skupiny na odjezd na prázdniny

Červenec – srpen:

Chlapci se propouštějí na prázdniny na základě souhlasu pracovníků odboru sociálně právní ochrany příslušných pověřených měst, obcí a magistrátů a zájmu rodičů 30. června 2013 od 11.00 hodin. Ostatní klienti se řídí prázdninovým plánem činnosti.

PŘÍLOHA C

Týdenní výchovný plán na období od: 21. 5. 2012 do: 27. 5. 2012 Pro VS č. 1

Den	Datum	Vychovatel	Dopoledne	Odpoledne	15:15 hod. - 17:30 hod.	Večer
Po	21. 5.		škola	škola	setkání s ředitelem (pohovory)	večerní režim, TV
Út	22. 5.		škola	příprava na olympiádu VÚ	fotbal, posilovna	večerní režim, TV
St	23. 5.		škola	škola	setkání výchovné skupiny soc. psych. aktivity	večerní režim, TV
Čt	24. 5.		škola	návštěva úřad práce - beseda	výtvarný a hudební klub	večerní režim, TV
Pá	25. 5.		škola	příprava na olympiádu VÚ	odjezdy na víkend, spol. hry	setkání u táboráku, večerní režim
So	26. 5.		úklid ubytovacích prostor	vycházky,	sportovní činnost, posilovna	filmový klub
Ne	27. 5.		TV	vycházky	sportovní činnost, stolní tenis	večerní režim

Sestavil:..... Samospráva:..... Schválil:.....

PŘÍLOHA D

Výchovný ústav – Boletice nad Labem

Společenské místnosti

Počítačová učebna

Učebna

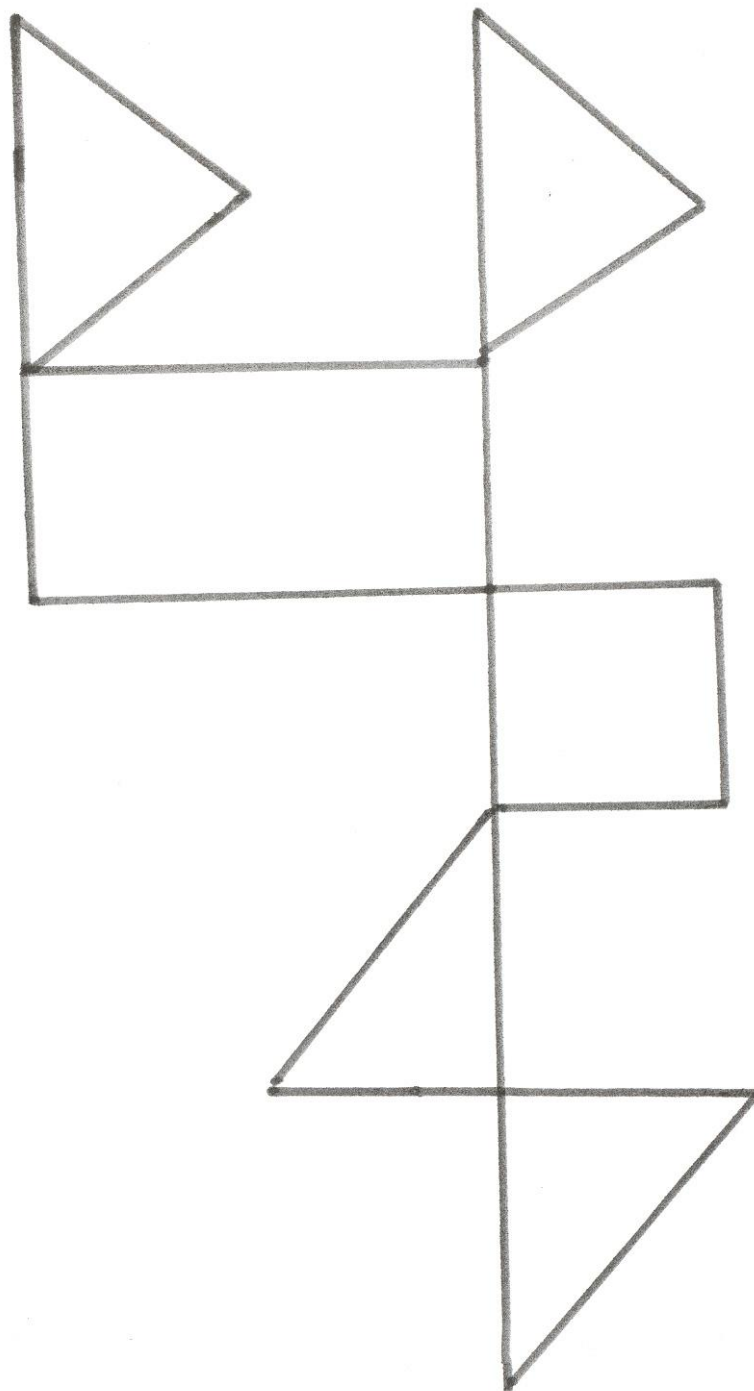

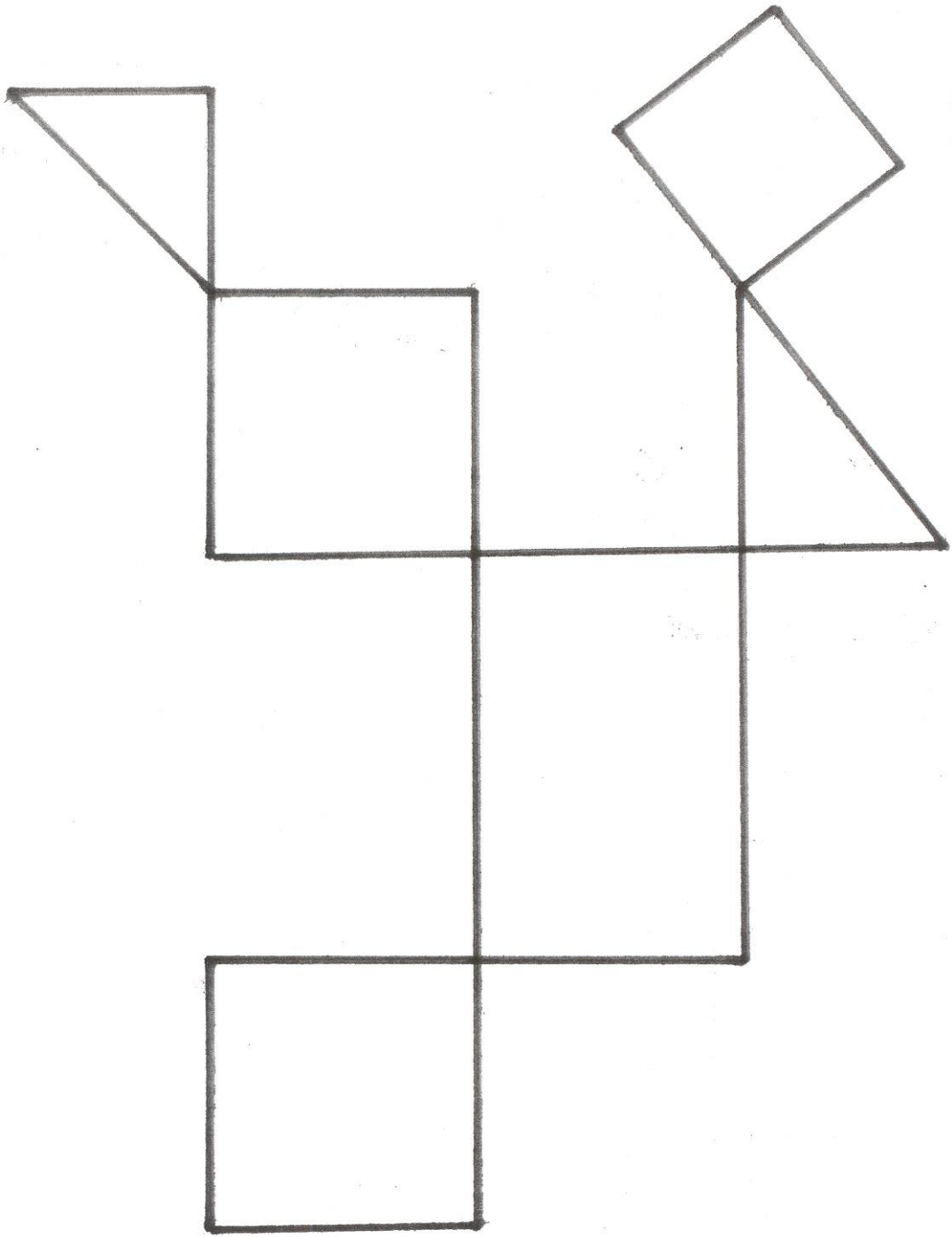
Klubovna hudebního kroužku

PŘÍLOHA E

Leavittovy čtverce

PŘÍLOHA F

Návrat z Hrubého vrchu

Popis situace:

V zimě, koncem ledna, jste se vy a malá skupinka méně zkušených horolezců vydali na těžký horolezecký výstup na Hrubý vrch (2848) severní stěnou z Hlinské doliny. Je to odlehlá a obtížně přístupná část Vysokých Tater. Po bivakování na sněhu jste ráno v 6,30 hod. zahájili výstup 400m vysokou stěnou, na který potřebujete asi 7 hodin. Počasí se však zhoršilo (silný vítr a husté sněžení) a celá skupina se rozhodla pro návrat. Při přípravě na slanění vám spadly dolů dva batohy s výstrojí a výzbrojí. Jste asi 100m pod vrcholem, je okolo 12,30 hod., sněží, teplota -6 stupňů, a pro obtížný a časově náročný sestup vám zbylo následujících 16 předmětů:

- 100 g čokolády na osobu
- kniha Vysoké Tatry – horolezecký průvodce
- lékárnička
- 1 pár mačků na osobu
- 250 g salámu na osobu
- píšťalka
- 8 slaňovacích skob s karabinami a jedno kladivo
- digitální náramkové hodinky
- 1 mumiový spací vak na osobu
- 80 m horolezeckého lana
- 400 g chleba na osobu
- 1 pár náhradních rukavic na osobu
- 0,5 kg cukru
- baterka
- 0,5 litru vodky
- 1 cepín na osobu

Úkol:

- 1) Předměty uspořádejte do pořadí podle důležitosti (číslo jedna dáte nejdůležitějšímu předmětu, číslo 16 nejméně důležitému předmětu).
- 2) První krok je individuální pořadí, které si sestaví každý sám za sebe.
- 3) Druhý krok je skupinové pořadí ve skupině po třech účastnících.

Návrat z Hrubého vrchu – záznamová tabulka

Předměty	1. individuální pořadí	2. skupinové	3. expertní	4. absolutní rozdíl 1. a 3.	5. absolutní rozdíl 2. a 3.
100g čokolády na osobu					
kniha Vysoké Tatry					
lékárnička					
1 pár maček na osobu					
250 g salámu na osobu					
píšťalka					
8 slaňovacích skob s karabinami a 1 kladivo					
digitální hodinky					
1 mumiový péřový vak na osobu					
80 m horolezeckého lana					
400 g chleba na osobu					
1 pár náhradních rukavic na osobu					
0,5 kg cukru					
baterka					
0,5 l vodky					
1 cepín na osobu					

PŘÍLOHA G

TRANSPLANTACE SRDCE

Vstupní situace:

- Jste členem týmu chirurgů. Musíte učinit důležité rozhodnutí.
- Šest pacientů čeká na transplantaci srdce. Momentálně je k dispozici jen jeden dárce. Všichni níže uvedeni pacienti jsou připraveni na transplantaci.
- **Kterého pacienta vyberete a proč?**
- Váš tým musí rozhodnout pro jednoho kandidáta.
- Každý může formulovat svoje stanovisko, ale předtím si musí ověřit, zda správně pochopil názor předcházejících členů týmu tím, že zopakuje jejich názor svými slovy. Ať se shodují, nebo neshodují, **je nutné parafrázovat názor kolegů.**

Pacienti:

1. Světznámý chirurg, neurolog, na vrcholu své kariéry, svobodný, 35 let.
2. Děvče židovského původu, talentovaná hudebnice, 12 let.
3. Katolický kněz, 39 let.
4. Těhotná žena, svobodná, 17 let.
5. Muž, dělník, živitel rodiny, 23 let.
6. Vědecká pracovnice, úspěšná v léčbě AIDS, lesbička, 35 let.

Několik informací z oblasti transplantací srdcí v České republice:

- Na nemoci srdce a cév umírá více lidí, než když se sečtou všechny ostatní příčiny úmrtí. V podstatě každý druhý člověk.
- Příčinou úmrtí je zejména nevhodná strava, přejídání se, kouření a málo pohybu.
- Kandidáti na transplantaci jsou ti, které nelze jinak léčit a kteří mají před sebou maximálně rok života.
- Jedna desetina příjemců transplantaci srdce nepřežije.
- Na situaci se projevuje především nedostatek náhradních srdcí.
- 1. transplantace v ČR byla provedena v roce 1984 profesorem Kočandrlem a 1. pacient žil 13,5 roku.
- V roce 1997 bylo v ČR provedeno 65 transplantací.
- V roce 1998 pak 37, což je za poslední roky o polovinu méně než například v Rakousku.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora:	Vladimír Janoušek
Obor:	speciální pedagogika - vychovatelství
Forma studia:	kombinované studium
Název práce:	Sociálně patologické jevy a jejich prevence mezi klienty výchovného ústavu
Rok:	2013
Počet stran:	49
Celkový počet stran příloh:	14
Počet titulů české literatury:	24
Počet internetových zdrojů:	0
Vedoucí práce:	PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D.